ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad

Oktober / November 2000

114

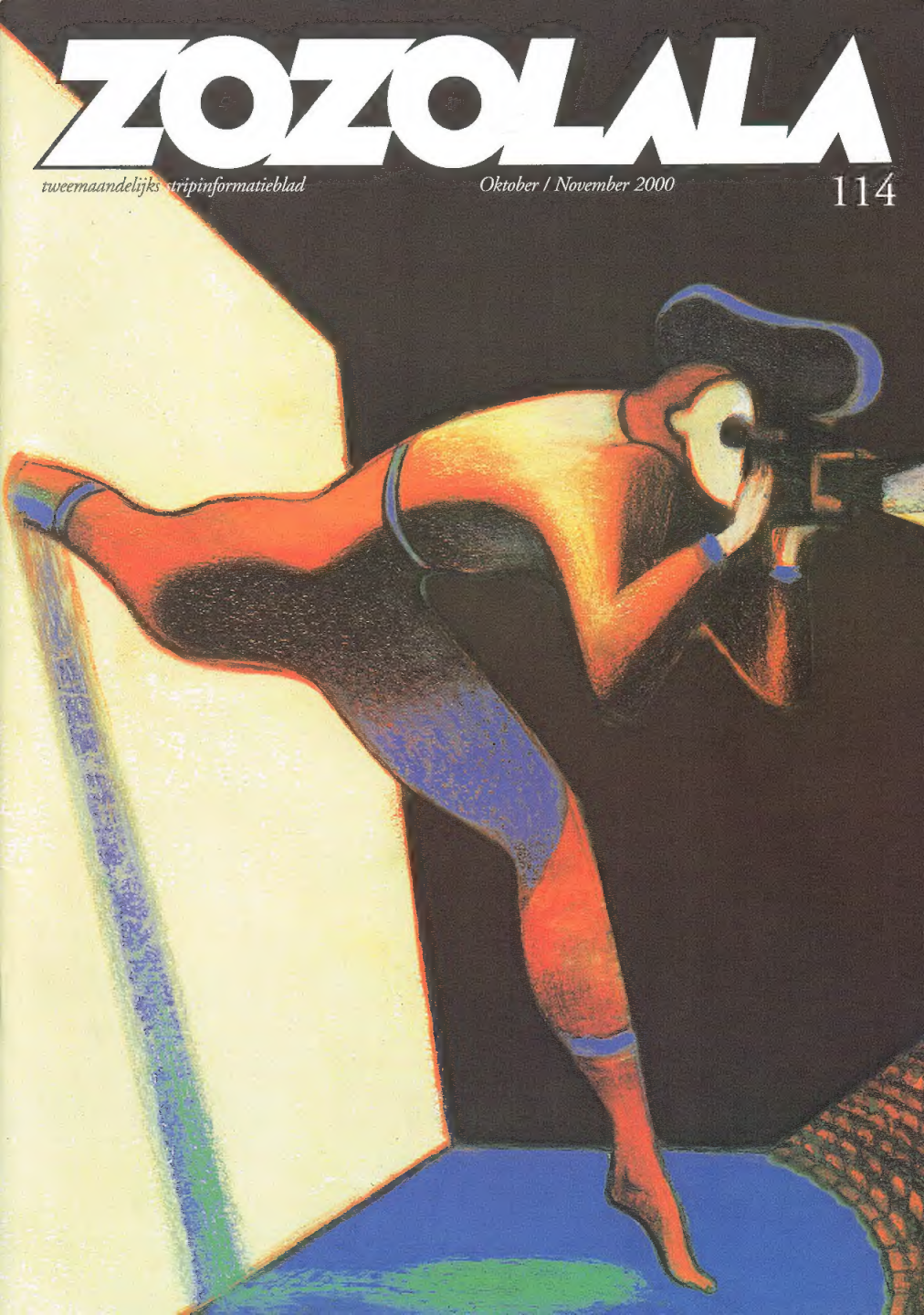

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van onderstaande stripwinkels. Verantwoordelijke uitgever: Stichting Zet.El

ALKMAAR
BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP / 072 - 512 19 16

ALMERE
RATAPLAN
Grote Markt 195
1315 JE / 036 - 534 39 95

AMSTERDAM
KRASSER
Tussenmeer 329
1069 DR /020 - 6191858

LAMBIEK
Kerkstraat 78
1017 GN / 020 - 626 75 43

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX / 020 - 684 29 23

NOU MOE !?!
Krugerplein 17
1092 KA / 020 - 693 63 45

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC / 020 - 668 47 64

ANTWERPEN
BEO
Hopland 15
2000 / 03 - 233 25 36

BUDDY'S
Meir 125 (1e verd.)
2000 / 03 - 232 16 31

MEKANIK STRIPSt.
Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 234 23 47

APELDOORN
DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK / 055 - 542 72 02

ASSEN
PLOK STRIPS EN EH...
Stationstraat 1 DINGES!
9401 KV / 0592 - 31 32 92

ARNHEM
DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 442 09 09

BERGEN OP ZOOM
GILLES DE GEUS
Bosstraat 4 (passage)
4611 NC / 0164 - 24 74 62

BREDA
FRANKA
Torenstraat 9 (passage)
4811 XV / 076 - 521 41 53

BRUGGE
DE STRIEP C.V.
Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 33 71 12

BRUSSEL
HET B-GEVAAR
Greepstraat 15
1000 / 02 - 513 14 86

DELFT
BUL SUPER
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 212 60 97

DEN BOSCH
SILVESTER
Snellestraat 8
5211 EN / 073 - 690 14 60

DEN HAAG
HAAGSE STRIPSHOP
Wagenstraat 133
2512 AT / 070 - 363 41 15

MIEKE'S STRIPTIEK
Chassestraat 71
2518 RW / 070 - 365 07 38

WALK IN
Herengracht 13
2511 EG / 070 - 364 63 36

DEN HELDER
BOEKIE
Reigerstraat 24
1781 VH / 02230 - 61 23 77

DORDRECHT
SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ / 078 - 614 20 12

EINDHOVEN

ENSCHEDE
DE STRIP-AAP
Javastraat 22
7512 ZJ / 053 - 430 52 61

GEEL
ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 / 014 - 58 43 80

GENT
PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 227 70 86

GOES
HET PAARD VAN TROJE
Langevorststraat 2
4461 JP / 0113 - 21 46 91

GRONINGEN
MODERN PAPIER
Pelsterstraat 20
9711 KL / 050 - 313 25 21

HAARLEM
STRIPWINKEL BEEDEE
Anegang 42
2011 HS / 023 - 531 01 68

HALLE
DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 / 02 - 356 15 89

HASSELT
WONDERLAND
Paardendemerstraat 17
3500 / 011 - 22 82 00

HELMOND
DE BOEKENWURM
Heistraat 60
5701 HP / 0492 - 59 08 83

HOORN
HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR / 0229 - 21 86 23

KAMPEN
DE FANTAST
Burgwalstraat 7
8261 HJ / 038 - 332 03 25

LEEUWARDEN
DE BALLOON EXPRESS
Korfmakersstraat 1
8911 LA / 058 - 213 21 46

DE RAT
Voorstreek 83
8911 JL / 058 - 215 16 00

LEIDEN
DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 512 64 04

LEIDSE STRIPSHOP
Aalmarkt 4
2311 EC / 071 - 512 18 02

LEUVEN
HET BESLOTEN LAND
Parijsstraat 16
3000 / 016 - 22 58 40

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 23 55 86

MECHELEN
DE STRIPKEVER
p/a Leermarkt 50,b.024
2800 / 015 - 21 76 05

MECHELEN
COMIC STRIPS
Hoogstraat 28
2800 / 015 - 42 06 50

MIDDELBURG
HET PERRON
Sint Janstraat 13
4331 KA / 0118 - 63 47 47

NIJMEGEN
DE NOORMAN
Van Welterenstraat 45^
6511 MC / 024 - 32 26 146

OOSTENDE
DE STRIEP
Paulusstraat 36
8400 / 059 - 51 54 60

ROESELARE
WILLI'S WERELD
H. Horriestraat 20
8800 / 051 - 24 64 15

ROTTERDAM
YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 433 17 10

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 413 20 70

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 HC / 010 - 466 43 68

DICK BOS
Junolaan 2
3054 PW / 010 - 461 31 47

SINT TRUIDEN
DE GALLIER
Beekstraat 58
3800 / 011 - 67 17 39

SCHIEDAM
'T CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3112 GB / 010 - 426 25 84

TILBURG
TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN / 013 - 535 83 19

TORHOUT
'T STRIPJE
Oostendestraat 32
8820 / 050 - 21 71 82

TURNHOUT
TISTJEN DOP
Paterstraat 96
2300 / 014 - 42 88 29

UTRECHT
PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 231 84 72

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 233 43 57

VEENENDAAL
THE DROWNING MAN
Scheepjeshof 5
3901 CV / 0318 - 561 093

VENLO
BOLSTER
Grote Kerkstraat 14
5911 CH / 077 - 354 40 69

WAREGEM
BLITZ
Stormstraat 147
8790 / 056 - 610 158

ZWOLLE
DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 422 10 77

Nooit meer koude douches

Strips staan voor een groot deel gelijk aan series. Dezelfde logica wil dat je geen strips 'leest', maar 'verzamelt'. Dit seriedenken is voor uitgevers maar al te prettig. Wordt een titel langzaamaan populair, dan is de afzet ervan nu en in de toekomst verzekerd. Daarom is het opmerkelijk dat de uitgevers steeds vaker delen van lopende reeksen maandenlang niet herdrukken (Murena, Blueberry, Alfa, de voorbeelden zijn legio) en tegelijkertijd meerdere delen van een reeks in één band bundelen. Niet alleen heeft Dupuis al enige tijd een fraaie reeks integrale herdrukken in de Collectie Vrije Vlucht (Brieven uit de bar, Mr. Black); ook Arboris (HK, Elfquest) en Dargaud (De Onnoembaren) zijn aan het bundelen geslagen. Een trend lijkt geboren.

Als de trend doorzet, zal het strippubliek steeds meer gewend raken aan afgeronde verhalen en minder geduld kunnen opbrengen voor het volgen van series. Eindeloos voortsukkelende reeksen als XIII dragen daartoe ook hun steentje bij. De 'verzamelaar' maakt dan plaats voor de 'lezer'. En de zinsnede 'lees het vervolg van dit verhaal in het volgende deel' roept bij 'lezers' afkeer op. Net als de hebbelijkheid om elke losse aflevering te eindigen met een cliffhanger, wat bij de integrale versie van zo'n strip nogal potsierlijk overkomt.

Met de bundelingen van hun series veranderen de uitgevers de verwachtingen van hun publiek. Dat zal het nu nog standaard albumformaat alleen nog oppikken bij afgeronde 48-paginaverhalen en zelfbewuste feuilleton-strips als Isabelle Avondrood. Bij vervolgverhalen wacht het dan wel de bundel af om aan de koude douche van ontbrekende delen of eindeloos seriemelken te ontkomen. Nu zijn de integrale bundelingen van series voor de uitgevers nog voordelig; in de toekomst zullen ze echter aan de door henzelf verhoogde maatstaven moeten voldoen.

De redactie

Redaktieadres ZozoLala: Postbus 344, 3720 AH, Bilthoven, Nederland
e-mail: hvsoest@gpd.nl

REDAKTIE: Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis, Hans van Soest, Toon Dohmen, Karin van Wylick en Gerard Zeegers.

LAY-OUT: Marja Mans.

VASTE MEDEWERKERS: Marq van Broekhoven, Anton Damen, Maaike Hartjes, VLRQ, Len Bunte, Bert Meppelink, Peter de Wit, Mark Horemans, Argé Nieuwenhus, Pieter van Oudheusden en Fons van Erp.

OOK WERKTEN MEE: Alfred Eichholz, Arend Jan van Oudheusden, Stefan de Groot, Eric Schreurs, Hemels European Publishers en Rudy Vrooman.

DRUK & AFWERKING: Drukkerij Wilco (Amersfoort).

BIJ DE VOORPLAAT: Poster van Mattotti voor het filmfestival van Cannes.

ABONNEMENTEN ZIJN MOGELIJK voor één jaar (ƒ 20,00 / BF 370) of voor twee jaar (ƒ 33,00 / BF 600). Belgische CJP-houders betalen per jaar BF 320, of per twee jaar BF 500.

ABONNEMENTEN GAAN IN na storting van het totaalbedrag op Postbank giro 3253937 (NL) of Postgirorekening 000 - 1648405B4 (B) t.n.v. Stichting Zet.EL te Bilthoven o.v.v. je eigen adres en evt. je CJP-nummer.

COPYRIGHT 2000 bij Stichting Zet.EL. Overname van artikelen, strips, of illustraties enkel in overleg met de uitgever.

OPLAGE: 8.000 exemplaren

ISSN: 1382 - 8630

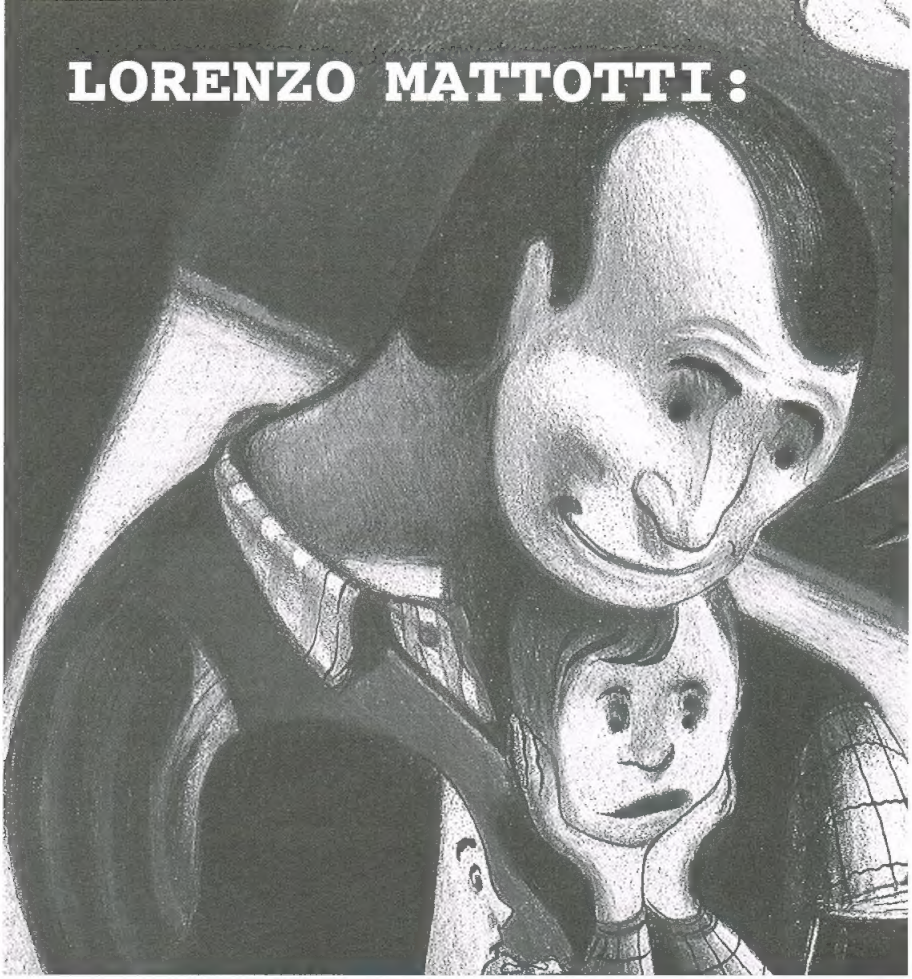

HET VERHAAL VAN EEN SCHILDER

Lorenzo Mattotti geldt al jaren als een van de meeste vernieuwende stripmakers in Europa. Helaas voor veel van de liefhebbers van zijn experimentele strips, legt de Italiaan zich de laatste jaren meer toe op schilderen dan op het vertellen van verhalen. Tijd om in deze Zozolala wat uitgebreider stil te staan bij zijn reeds verschenen werk (zie verderop in dit nummer) en datgene wat hem tegenwoordig bezighoudt. Onderstaande tekst was oorspronkelijk bedoeld als inleiding voor een nooit verschenen Nederlandse catalogus bij een Mattotti-expositie tijdens het afgelopen stripfestival in Haarlem.

I

De schilder als verteller

Wat ons bijblijft van films die we hebben gezien, van het tv-journaal, zelfs van gebeurtenissen uit ons eigen leven, zijn vaak niet meer dan beelden, vervormd door de tijd en ons geheugen. Hun volgorde is schijnbaar onlogisch, zonder een duidelijke verhaallijn, een fragmentarisch verleden waarvan de meeste delen zijn zoekgeraakt. De strips van Lorenzo Mattotti beginnen op een zelfde manier: als losstaande beelden die uitgroeien tot verhalen die eindigen als beelden in het hoofd van de lezers. Krachtige, letterlijk onvergetelijke beelden zoals een exploderend oorlogsschip, een gezicht dat door rood littekenweefsel onherkenbaar is verminkt, angstaanjagende ogen in een nachtelijke hemel, een aan lager wal geraakte dronkelap die uit zijn roes ontwaakt met bloedende handen als een herrezen Christus.

Niettemin verwierf Mattotti zijn eerste roem niet als striptekenaar maar als illustrator, toen hij in 1984 voor het Italiaanse modetijdschrift *Vanity* begon te werken, hoewel hij ironisch genoeg weinig belangstelling voor mode had. Zijn tekeningen zijn dan ook stijlvol en elegant, het werk van een hofschilder die een denkbeeldige jetset portretteert, maar voor Mattotti zelf waren ze vooral een stijloefening. In de tijd waarin hij zijn eerste illustraties voor *Vanity* maakte, werkte hij ook aan het boek dat zijn internationale doorbraak als auteur van stripromans zou betekenen.

Vuren is een mythisch avonturenverhaal en tegelijk een zoektocht naar de eigen identiteit en een fabel van de moderne mens die wordt geconfronteerd met zijn atavistische instincten. Er is geen groter contrast denkbaar dan dat tussen de koele afstandelijkheid van de illustraties voor *Vanity* en de intensiteit en de persoonlijke betrokkenheid van *Vuren*, waarin kleur, vorm en compositie niet simpelweg worden gehanteerd als middelen om sfeer en karakters te schetsen, maar ook als een essentieel onderdeel van de vertelling. Door het gebruik van felle, contrasterende kleuren krijgt het verhaal een hallucinerende werking. In de opeenvolging van plaatjes, die bijna stuk voor stuk kleine schilderijtjes zijn, past Mattotti een variëteit aan stijlen en technieken toe om de toenemende verwarring en geleidelijke instorting van zijn hoofdpersoon Absinth in beeld te brengen.

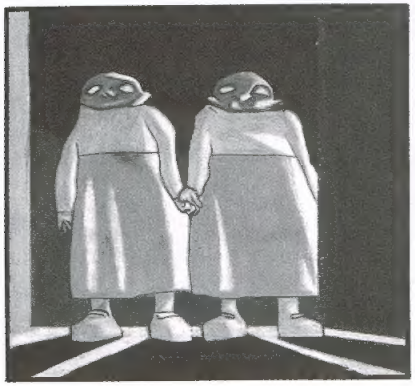

Schilderen was een logische stap na de hoogst visuele vertelstijl die hij ontwikkelde in stripromans als *Vuren* en vier jaar later in *Fluister*, het verhaal van een man die is verdwaald in de nachtmerrie van zijn eigen verleden. Zijn eerste, aarzelende schilderijen - 'grote dingen op papier' noemde hij ze ooit met enige gêne - waren nauw aan zijn strips verwant. Ze tonen dezelfde onheilspellende atmosfeer, dezelfde dreigende architectuur, dezelfde langgerekte en half menselijke wezens, maar het zijn afbeeldingen op zoek naar een verteller, lege podia die de kijker met zijn verbeelding moet vullen. De scènes in de schilderijen waren niet alleen ontleend aan het universum van strips, maar konden even gemakkelijk weer worden ingepast, zoals daadwerkelijk gebeurde met de afbeelding die werd gebruikt voor de schutbladen van *Fluister:* een man, op de rug gezien, die lijkt te vluchten voor de onafzienbare ruimte om hem heen. Het is een archetypisch beeld van angst en horror vacui, waarbij de weidse vlakte rondom de rennende man metaforisch is verbonden met de leegte van zijn innerlijke landschap.

Enkele jaren voordat Mattotti begon te schilderen, had de kunstwereld de transavanguardia ontdekt. Italiaanse kunstenaars als Chia, Clemente en Cucchi maakten schaamteloos kleurrijke en narratieve schilderijen met thema's die een sterke verwantschap met Mattotti's werk vertoonden: dromen, mythen, jeugdherinneringen, legenden en volksverhalen. Deze 'honger naar beelden' was beslist een teken des tijds en een gevolg van een overdaad aan steriele abstracte en conceptuele kunst in de voorgaande decennia.

Mattotti's invloeden gingen echter verder terug, namelijk naar de avantgarde uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Al eerder was in zijn werk als stripmaker en illustrator de kunstgeschiedenis zijn belangrijkste inspiratiebron geweest. De laatste bladzijde van *Vuren* bijvoorbeeld toont in de schijnbaar vloekende kleurstellingen en de stille dreiging onder het bedrieglijk vreedzame oppervlak de invloed van Pierre Bonnard. De kleuren van bewonderde post-impressionistische schilders als Bonnard en Félix Valotton, verklaarde Mattotti ooit, zijn de kleuren van de emotie: zonder verklaring zijn ze voortdurend in verandering, slechts gehoorzamend aan hun eigen regels.

II

De schilder als tekenaar

De grootste vijanden van de virtuoos zijn zijn applaudisserende critici. Mattotti had veel bewondering geoogst met zijn briljante, gedurfde kleurgebruik in *Vuren* en *Fluister,* die later gevolgd zouden worden door de poëtische biografie van de ontdekkingsreiziger *Caboto,* een opdracht van de Spaanse regering als een onderdeel van een reeks. Door Mattotti's subtiele benadering van het onderwerp is *Caboto* tegelijkertijd een zeer persoonlijk verhaal over het zoeken van de kunstenaar naar een onbekende wereld, een werkelijkheid voorbij de werkelijkheid, een waarheid die elke redenering loochent. Het zou zijn laatste belangrijke

kleurenstrip tot op heden worden. Mattotti wilde daarna een nieuw terrein verkennen door terug te keren naar de basis van alle visuele kunst: het tekenen, voor hem een manier om af te rekenen met de maniërismen die onvermijdelijk in elke stijl sluipen. *Starting from scratch,* in de letterlijke betekenis des woords.

Naast zijn andere bezigheden had Mattotti altijd het ene schetsboek na het andere gevuld met losse, surrealistische tekeningen in een soort automatisch schrift, een speelse stroom luchtige, tedere en dikwijls

geestige beelden in zwart-wit. De hand van de kunstenaar wekt vormen tot leven door de bewegingen van de lijn te volgen en het verstand zoveel mogelijk buitenspel te zetten. Dit dagdromen op papier ontwikkelde Mattotti tot het grafische steno dat hij gebruikte voor *De man aan het raam* en later voor *L'arbre du penseur* en *Stigmates*. Na de artistieke bravoure en de overdonderende rijkdom van *Vuren, Fluister* en *Caboto* was het een volstrekt andere benadering, intiemer en persoonlijker. Kleur en zwart-wit zijn volgens Mattotti verschillende talen: de kale lijn is concreter en meer waarheidsgetrouw omdat ze niets kan verhullen.
Alhoewel de hoofdpersoon van *De man aan het raam* een beeldhouwer in een artistieke crisis is, ontkent Mattotti dat het verhaal autobiografischer is dan *Vuren* of *Fluister* - minder zelfs. Dat neemt niet weg dat de thema's ervan, eenzaamheid en vervreemding, in zijn verhalen blijven terugkeren en ook hun weg in zijn schilderijen hebben gevonden. In dezelfde periode maakte Mattotti een reeks portretten naar aanleiding van de beroemde Egyptische Fayoum-grafschilderingen uit de eerste eeuw. Daarin worden de gezichten van de overledenen weer tot leven gewekt door het materiaal en de vaardigheden van de schilder, zelfs tientallen eeuwen na hun dood. De gezichten in Mattotti's schilderijen zijn geen psychologische interpretaties van individuele mensen, maar beelden die zijn gered uit een zich terugtrekkend verleden, onscherp en bekrast als oude foto's. Toch zijn ze intens levensecht dankzij de felle kleurvlekken, die voor Mattotti primaire emoties symboliseren, en de beweeglijkheid van de lijnen die met de achterkant van het penseel in het gips onder het ruwe, verweerde oppervlak van het schilderij zijn gekrast. De 'vlekken' en lijnen ontwikkelen zich tot een figuratief element en vormen efemere figuren die in een woud van blauwe tinten hun weg zoeken. Dit werk, dat Mattotti aan het begin van de jaren negentig maakte, is het resultaat van zijn herontdekking van het tekenen, maar op een andere medium toegepast.
Meer dan het betrekkelijke gemak van de tekeningen in zijn schetsboek en zijn vaak charmante en sierlijke illustraties tonen zijn schilderijen de fysieke inspanning van de kunstenaar: het over elkaar zetten van lagen verf, het wegschrapen van fouten en vergissingen, het te voorschijn brengen en opbouwen van het uiteindelijke beeld. Mattotti verklaarde een bewonderaar te zijn van de late schilderijen van de Noorse kunstenaar Edvard Munch, die zijn doeken in de tuin blootstelde aan de inwerking van het weer, de koude en de sneeuw. De textuur die Mattotti aan zijn schilderijen toevoegde, was een nieuwe ervaring voor hem. Tot op grote hoogte was het artwork van zijn strips en illustraties niet meer geweest dan het stadium dat aan de uiteindelijke, gedrukte afbeelding voorafging.
De kracht van zijn schilderijen hing echter af van het rechtstreekse contact met de kijker, zonder te zijn gefilterd door het drukproces, waarbij ze zowel hun schaal als hun tactiele kwaliteit verloren.
Schilderen was het gebied waarop Mattotti naar hartelust kon experimenteren, maar net als voor zijn personages was die vrijheid niet zonder risico. De kunst bleek een verleidelijke maar gevaarlijke maîtresse te zijn die hem weglokte van zijn andere werk dat beperkter, veeleisender en ook minder bevredigend was.

III

De schilder als schilder

Na *De man aan het raam* kostte het Mattotti zes jaar om een nieuwe striproman te voltooien, de metafysische fabel *Stigmata*. Voor hem was de strip meer en meer een 'gezegende vloek' geworden. Hij voelde zich teleurgesteld, minder in de strip als medium, dan in de wereld eromheen en de lauwe reacties op zo intens gemaakte zwart-wit strips. Het maken van een strip was een afmattende en tijdrovende ervaring. Het bracht niet alleen een enorme hoeveelheid werk met zich mee, maar het vergde ook een lange periode van onafgebroken concentratie en een strenge artistieke discipline.
Stilistische beslissingen moesten op voorhand worden genomen, zonder veel ruimte voor verandering of improvisatie. Het was voor Mattotti moeilijk een onderwerp te vinden dat tegemoet kwam aan zijn rusteloze nieuwsgierigheid. Hij vond het een deprimerend vooruitzicht zijn eerdere werk te moeten herhalen en de door hemzelf gebaande paden opnieuw te bewandelen. Idealiter zou een project een evenwicht tussen beeldverhaal en schilderkunst moeten vinden, zoals in *Vuren*, maar met de uitzondering van *Stigmata*, dat boordevol rauwe energie zit, vormde de strip voorlopig geen uitdaging voor hem.
Mattotti heeft zijn aandacht tegenwoordig dan ook grotendeels verlegd van de kunst van het vertellen naar de kunst van het schilderen en de aloude artistieke problemen: met behulp van verf en penselen trachten licht, ruimte en emotie weer te geven. Volgens zijn definitie is schilderen het conflict tussen wat je doet en wat je niet doet. Ervaring heeft hem bedachtzaam en beschouwend gemaakt en naarmate hij ouder wordt, springt hij zuiniger met zijn emotionele energie om. In zijn recente schilderijen heeft Mattotti het heftige expressionistische idioom van zijn vroege werk verruild voor beelden van een serene, troostrijke schoonheid. De schitterende kleuren, intenser dan ooit, zijn niet langer bedoeld als een virtuoze dans op het slappe koord om de bewondering van het publiek af te dwingen, maar als een geschenk van de kunstenaar aan de toeschouwer.

Van grote invloed op Mattotti's recente werk is zijn herontdekking van de meesters van de vroege Renaissance, wier namen hij vol liefde citeert: Piero della Francesca, Giotto, Massacio, Fra Angelico, Paolo Uccello. Hij bewondert hun beheersing van het perspectief, en hun organisatie van open ruimten stimuleert hem grote heldere kleurvlakken in zijn doeken te brengen. Daardoor krijgt het platte vlak een uitgestrektheid die niet langer naargeestig en bedreigend is, zoals in de vroege schilderijen. Een hemelse diepte is in de plaats gekomen van de soms claustrofobische dichtheid van de blauwachtige, 'bekraste' schilderijen van enkele jaren eerder. Mensachtige vormen in silhouet, afgebeeld in kortstondige momenten van eenwording, tarten de zwaartekracht en zweven door een egaal gekleurde ruimte. Ze baden in een mediterraan licht, het licht van zijn geboorteland Italië dat Mattotti voor kennisgeving had aangenomen zolang hij er woonde en waarvan hij zich pas bewust werd na zijn verhuizing naar Parijs, zijn huidige woonplaats. Het is dezelfde stralende lichtheid die hij ziet in de Renaissance-schilderijen in het Louvre.
Zijn schilderijen zijn ook doortrokken van een zelfde gevoel van tijdloosheid als het werk van de meesters uit de Renaissance, een vreemde eeuwige rust in een tijd die is geobsedeerd door vooruitgang en beweging. De liefde keert als thema regelmatig terug. Het is een van de schaarse momenten waarop de tijd ophoudt te bestaan. Het onderwerp stelt hem in staat mensen af te beelden in hun meest intieme relatie tot elkaar, wanneer emoties rechtstreeks in gebaren en handelingen worden uitgedrukt. Op een meer abstract niveau kan hij spelen met de op elkaar reagerende vormen van het landschap en de oosters aandoende lichamen die dubbelzinnige gedaanteverwisselingen ondergaan. Hun vormen zeilen als wolken verf door een hemel van licht en kleur. Voortdurend veranderen ze in nieuwe beelden en telkens weer vertellen ze een ander verhaal. Dat is de magie van de verf.

Pieter van Oudheusden

Het Laatste Oordeel

Arkel 1: Gordh Hardy & Desberg
Uitg. Arcadia; 48 pl.; zwart-wit; slappe kaft; *f* 22.50

Medio jaren tachtig maakten Marc Hardy en Steven Desberg de strip *Arkel* voor weekblad Robbedoes. Na een paar verhalen werd de serie stopgezet. Tekenaar Hardy storrte zich onder andere op zijn veel populairdere reeks *G.Raf Zerk*. *Arkel* raakte in de vergetelheid, totdat uitgeverij Arcadia besloot de verhalen in albumvorm uit te brengen. Het Paradijs wordt overvallen door de duivels van Gordh een van de zeven discipelen van Baal, de opperheerser van de duivels. *Arkel*, een leidsengel wiens taak het is de doden naar de poort van de hemel te brengen, raakt betrokken bij deze strijd. Gordh wil het Paradijs veroveren en de mensheid hun geweten ontnemen om het kwaad te laten overwinnen. De engelen hebben als voornaamste wapen een prikzwaard gevuld met een vloeistof gedistilleerd uit planten uit het paradijs dat van een duivel gedurende enkele uren een beminnelijk wezen maakt. Nu blijkt dat de duivels een nieuw, soortgelijk zwaard hebben ontwikkeld, dat het leven van een geraakte engel ondraaglijk maakt, zonder hoop op beterschap. Nadat de eerste aanval van de duivelse troepen is afgeslagen gaat Arkel samen met een aantal andere engelen naar de Keerzijde om daar de planten die de grondstof leveren voor de duivelse vloeistof te vernietigen. Desberg en Hardy creëerden met *Arkel* een Star Wars-achtig universum waar de engelen en de duivels zich met ruimteschepen verplaatsen. Ze vertellen met vaart en humor het oeroude verhaal van de strijd tussen goed en kwaad. Hardy gebruikt hier een nog wat 'schonere' en gedetailleerdere tekenstijl dan hij later is gaan hanteren. Hij toont hier een paradijs vol strijdende, jonge engelen en een hel vol nachtmerrieachtige wezentjes en monsterlijke duiveltjes. Het is wel duidelijk dat dit als het eerste deel van een groter geheel bedoeld is; er verschenen dan ook nog twee andere verhalen in Robbedoes. In deze uitgave is de naam van het verhaal de oorspronkelijke titel van het tweede verhaal. Waarom men tot deze wijziging is overgegaan, is mij niet duidelijk.
De serie, die goed in de traditie van het weekblad Robbedoes past en verwant is aan werk van Wasterlain en anderen uit de Peyo-school, werd destijds door Dupuis niet interessant genoeg bevonden voor een albumreeks en dat is jammer want deze serie verdiende dat wel. *(Alfred)*

Mobilis 1: Strubbelingen
Durieux/Andreas
Uitg. Talent/Blitz; 48 pl.; kleur; harde kaft; f 37,50 /BF 750

De reeks *Mobilis* van tekenaar Durieux en scenarist Andreas lijkt heel wat te beloven. Op de uitgave van het album zijn namelijk, net als bij de andere boeken uit de Blitz-serie kosten nog moeite gespaard. Jammer genoeg kan het nog beter en is in Kortrijk nog steeds niet uitgekeken naar iemand die een fatsoenlijke Nederlandse vertaling kan maken of iemand die de vertalingen corrigeert. Bij mijn weten heb ik nog nooit 'een tas thee gedronken' of 'een vieze haar in de staart' gehad. Alhoewel ik bij het lezen van *Strubbelingen* wel een idee kreeg. Dit soort kleinigheden maakt het lezen van een album niet tot een plezierige aangelegenheid en haalt voor de lezer de vaart uit het verhaal. Zeker als het het begin van een nieuwe serie betreft, waar de voorwaarden voor het eigenlijke verhaal worden neergezet.Dat verhaal speelt in de tweede helft van 1992. Beginnend schrijver, Ross Nevada, krijgt zijn debuutroman maar niet gepubliceerd. Dan krijgt Nevada met de ene na de andere tegenslag te maken: zijn vriendin verlaat hem, het originele manuscript van zijn debuut verdwijnt spoorloos, en zijn postbus raakt op raadselachtige wijze voller en voller. Ross krijgt een lift van een ufoloog maar wordt in Nergenshuizen uit de wagen getrapt. Tegen het eind van *Strubbelingen* wordt een (semi)religieus manuscript bij hem afgeleverd en krijgt hij de opdracht om de biografie van een miljardair te schrijven. Ondertussen wordt ergens in het zuidoosten van de VS een UFO ontdekt.Tot zover een korte opsomming van het verhaal, of eigenlijk het gebrek eraan. Het eerste deel van een serie is altijd moeilijk. De losse draden die uiteindelijk het verhaal van de hele serie moeten gaan vormen en de lezer op de een of andere manier het verhaal in moeten trekken, de losse draden blijven teveel hangen. Bovendien is het einde van dit album geen *cliffhanger* die mij doet smachten naar meer.Het verhaal heeft nog meer mankementen. Waarom moeten we bijvoorbeeld geïnteresseerd zijn in de problemen van Ross Nevada? De enig mogelijke verklaring is dat hij vernoemd is naar het bekendje Amerikaanse plaatsje Rosswell, waar zoveel weerballonnen te pletter slaan. Nevada zal dan ook wel alles te maken hebben met de aliens in de pas ontdekte UFO en, Andreas kennende, deel uitmaken van de bemanning van het vehikel. Jammer genoeg hebben we met *Rork* een eerdere en beter geslaagde uitvoering gezien van een alien onder mensen. En op een mix van *Rork* en de *X-files* zit niemand te wachten. Dan helpt ook het degelijke, maar zielloos uitgevoerde tekenwerk van Durieux niet meer. Wat dat betreft is *Strubbelingen* geen aanrader. Misschien dat het met de rest van de *Mobilis*-serie nog wel wat wordt, maar ik vrees het ergste. *(Argé)*

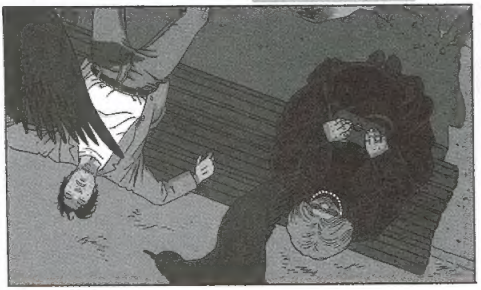

Paling en Ko 1: De twintigste eeuw, wat een zootje! Ibáñez
Uitg. Arboris; 48 pl.; kleur; slappe kaft; *f* 9,95/BF 200

Al meer dan tien jaar was het in het Nederlandse taalgebied opvallend stil rond het knotsgekke duo *Paling en Ko*. De echte fans moesten hun toevlucht nemen tot herlezing van oude pockets of Spaanstalige uitgaven, want in Spanje liep de reeks - die daar bijna even populair is als *Suske en Wiske* hier - gewoon door. Niet-fans dachten dat het gewoon afgelopen was met de absurde slapstick, die moeder vroeger wel eens meenam van de supermarkt.
Maar onder invloed van de televisie-tekenfilmversie op Cartoonnetwork is het komische tweetal inmiddels gered van een kwijnend bestaan in de dozen op de rommelmarkt. Met het eerste deel van deze nieuwe serie wordt de balans opgemaakt van de tumultueuze vorige eeuw. Op het kantoor van Paling en Ko heeft Professor Bacterie een 'isotypische tijdruimte-defibrilator' uitgevonden. Voortaan zal de geheime dienst in de toekomst kunnen kijken en weet ze dus ruim van tevoren wat er zal gebeuren. Echter, de 'vrijwilligers' Paling en Ko worden, samen met de Professor en de corpulente juffrouw Ophelia naar het verleden gestuurd in plaats van naar de toekomst! Vervolgens doen ze de hele vorige eeuw nog eens dunnetjes over. Ze beginnen bij de wereldtentoonstelling in Parijs en eindigen via allerlei belangrijke uitvindingen en oorlogen uiteindelijk weer in het heden. Ibáñez lapt daarbij alle verhaallogica aan zijn laars. Zo leven de personages een eeuw in sneltreinvaart, zonder dat ze ook maar één dag ouder worden en wordt de neus van Paling afgezaagd ('het eerste scheermes'), maar is die op de volgende pagina alweer aangegroeid. Maakt allemaal niets uit. Als er maar minimaal een ontploffing per pagina plaatsvindt, de schuldige Ko kan wegvluchten in een absurde vermomming en de stroom woordgrappen niet stokt.

Hoewel Ibáñez' opsomming van 'belangrijke momenten uit de vorige eeuw' niet origineel is (eerste vliegtuig, komeet Halley, Titanic, Spaanse Burgeroorlog, enz.) zijn de grappen melig en talrijk genoeg om door te lezen. Wie van pure slapstick à la Charlie Chaplin, Buster Keaton, of recenter, *The Naked Gun* houdt, zal ook moeten lachen om *Paling en Ko*. Er zijn maar weinig strips die zo'n krankzinnig hoog graptempo volhouden, zoveel onomatopeeën bevatten (die overigens niet vertaald zijn, getuige de omgekeerde uitroeptekens voor de kreten) en zo rigoureus de vloer aanvegen met het concept 'goede smaak'. Of je moet erom lachen, of je vindt het honderd keer niets.

(Gerard)

XXe ciel deel 1: Mémoires 98 Ysiaire
Uitg. Blitz; 60 pl.; kleur; harde kaft; *f* 42,50/BF 800

Enkele jaren geleden begon Bernard Yslaire met het scheppen van een universum rond zijn nieuwste stripserie *XXe ciel*. Via internet konden lezers communiceren met de hoofdpersoon uit de strip. Verder kon via Yslaire's thuispagina (www.Yslaire.be) worden doorgeklikt naar allerlei gefingeerde biografieën van de personages en werd je doorverwezen naar de internetpagina's van verzonnen organisaties uit het verhaal. Yslaire schiep zo als het ware een verhaal achter een verhaal. Helaas kwam het project vrij snel stil te liggen. Yslaire stapte na het eerste deel (en een introductie-album) op bij uitgeverij Delcourt, vooral omdat hij ontevreden was over de lay-out van zijn strip. Yslaire's internetpagina werd niet meer ververst. Bij uitgeverij Les Humanoïdes Associés verscheen het boek afgelopen zomer in gewijzigde vorm, met een mooiere vormgeving waarin de tekeningen beter tot hun recht kwamen. Dit album is nu ook in het Nederlands verschenen. Helaas is de eveneens nieuwe internetsite die erbij hoort (www.xxeciel.com) nog niet op te roepen. De strip kan echter evengoed los worden gelezen van de rest van het project.
Hoofdpersoon van *XXe ciel* is Eva Stern, een hoogbejaarde psychoanalytica die op een dag e-mail krijgt van een onbekende afzender. Ze ontvangt foto's die in verband lijken te staan met haar broer Frank die zou zijn omgekomen in de Eerste Wereldoorlog. De afzender blijft e-mail sturen en langzaam wordt het Eva duidelijk dat de foto's de visie van iemand zijn op de hele twintigste eeuw.
Yslaire doet een aantal knappe dingen met *XXe ciel*. Via zijn internetpagina weet hij de lezer op een knappe manier aan het twijfelen te brengen of de wereld achter *XXe ciel* inderdaad bestaat. In het stripalbum brengt hij daarentegen enkele dubbele lagen aan die juist verwijzen naar de fictie waarop het verhaal berust. Zo ontvangt Eva haar eerste mail op 31 februari 1998. Vervolgens op iedere 31ste dag van de volgende maanden. Later wordt pas duidelijk dat deze niet-bestaande data verband houden met de 'sterfdag' van Eva's broer Frank. Daarnaast figureert Yslaire zelf in de strip in de persoon van de schilder Ysler. *XXe ciel* vormt hierdoor een doorwrocht kluwen van verhaallijnen en bedenksels.
Ondanks de ingewikkelde structuur en de soms wat pompeuze teksten (het beruchte Gallisch geronk waarop Walen en Fransen patent lijken te hebben) leest het boek als een trein en dat is geen geringe verdienste van de schrijver. Het gegeven van de anoniem toegezonden foto's blijft boeien door de suggestie die Yslaire oproept dat de afzender een engel is die zijn gelaat bedroefd van de mensheid heeft afgekeerd.
Op het tekenwerk van Yslaire was sowieso al weinig aan te merken. Zijn stijl heeft zich sinds zijn vorige reeks *Samber* verder ontwikkeld. Het gebruik van arceringen en vervagende decors doen nu hier en daar denken aan het werk van Bilal.
XXe ciel is een van de beste boeken van het afgelopen jaar. Het is alleen te hopen dat Yslaire niet net als bij *Samber* er tussentijds geen zin meer in heeft en hij de volgende twee aangekondigde delen wel afmaakt. *(Hans)*

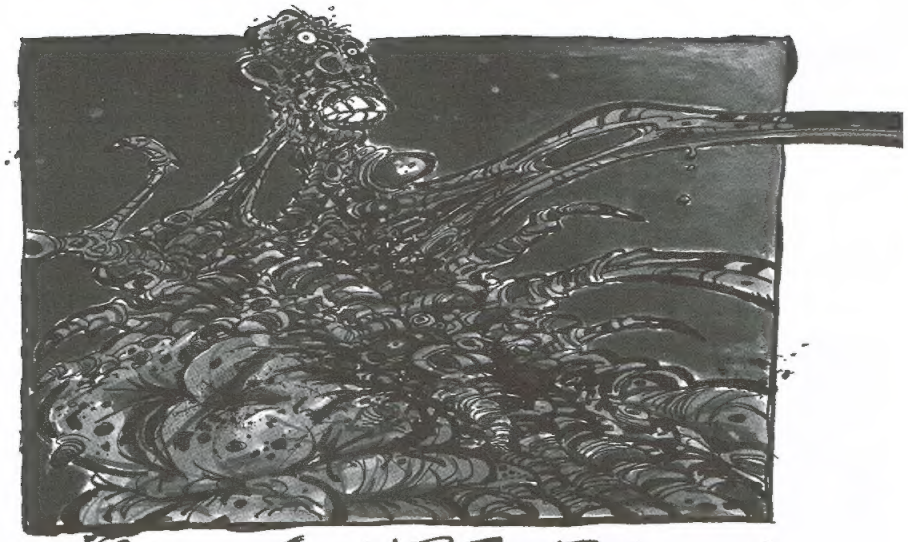

ERIC SCHREURS

'Klepzeiker werd een

In interviews met Eric Schreurs verbaast de ondervrager zich er steevast over dat hij zo'n gewone jongen is. Rijtjeshuis, vrouw, kinderen en een lieve hond. Is dit die tekenaar van die kotsende, neukende en poepspetterende poppetjes? Is dit de maker van de strip waar een Tweede-Kamerlid ooit zoveel aanstoot aan nam, dat die het kabinet vroeg maatregelen te nemen?

Zelf begrijpt de tekenaar van Nederlands populairste strip *Joop Klepzeiker* die verbazing niet zo goed. „Iedere keer als mensen me daar op aanspreken, denk ik: ik ben toch niet abnormaal? Natuurlijk ben ik net als iedereen. Mensen herkennen de humor in mijn strips. Dat betekent dat er ergens een raakvlak moet zijn met wat mij bezighoudt en wat anderen bezighoudt, anders zouden mijn strips als een ongeleid projectiel hun doel voorbij schieten. Dan zou niemand ze begrijpen en er dus ook niemand om lachen of er aanstoot aan nemen."

Er is een tijd geweest dat Schreurs aan het stereotype beeld dat de buitenwereld van hem had, wilde voldoen. Een tijd waarin hij naar eigen zeggen zelf een figuurtje werd uit zijn eigen strips. Over die periode in zijn leven is al veel geschreven: zijn alcoholverslaving, het nachten lang doorhalen, de beest uithangen. Maar de flirt met de goot uit zijn fantasiewereld is alweer enige jaren voorbij.

„Ik ben veel milder geworden. Je kunt dat ook in mijn strips terugzien, *Joop Klepzeiker* is in de laatste afleveringen wat aandoenlijker geworden. In het begin van mijn carrière was alles wat ik maakte flink onder de gordel, maar dat is al jaren niet meer zo. Ik had vroeger de houding van een *angry young man*. Nu vind ik het allemaal wel best. Dat klinkt heel laf, maar dat is het niet. Ik heb nooit op de bres gestaan om taboes te doorbreken. Ik maakte gewoon grappen over dingen die mij bezig hielden. Af en toe heb ik nog wel eens een uitschieter, dat ik de boel op zijn grondvesten wil laten schudden. Maar ik heb altijd veel meer gehad met tragikomische situaties."

„Daar komt bij dat je tegenwoordig niet meer echt kunt choqueren. Destijds gaf de strip veel commotie en zeiden adverteerders: die strip eruit of wij eruit. Later wilden ze per se op de pagina naast *Joop Klepzeiker* staan. Kijk naar wat er allemaal op tv wordt uitgezonden. Alles kan tegenwoordig. Wat moet ik dan? Nog gierender door de bocht gaan? Ik zie het ook niet als een probleem. Ik slalom overal tussendoor en doe gewoon wat ik leuk vind. Ik hoef niet met alle geweld nog vettere grappen."

Therapeutisch

Ook al zoekt Schreurs niet meer de grenzen op van wat oorbaar is, toch spreekt uit zijn werk nog steeds een grote voorliefde voor alles wat banaal en lelijk is. Hij kan het niet genoeg uitvergroten. „Die voorliefde heb ik altijd gehad. Het gaat te ver om er een therapeutische verklaring aan te geven. Maar tekenen is voor mij wel een soort bevrijding van allerlei angsten en driften die me onbewust bezighouden. Daar ga ik heel ver in. Ik laat het achterste van mijn tong zien, een soort geestelijk exhibitionisme. Ja, ik val op voluptueuze vrouwen. Ik teken heel gevoelsmatig. Ik laat me leiden door de stemming waarin ik op dat moment verkeer. Als ik in een geile bui ben, loopt die tekening ook over van wellust."

„Het schone en het mooie houd ik voor mezelf. Het is het kwade en het lelijke waar ik mee afreken. Het vloeit als het ware weg via mijn pen. Van de ene kant reken ik af met mijn demonen, van de andere

kant is mijn werk te karikaturaal om serieus te nemen. Door die knipoog houd ik het draaglijk voor mezelf."

„Denk niet dat ik een getekend mens ben. Ik ben wel cynisch over de wereld om me heen, maar niet op een bittere manier. Ik hoop gewoon dat ik 125 word. Mensen proberen mijn voorkeur voor banaliteiten wel eens te verklaren uit mijn jeugd. Maar ik heb een onbezorgde jeugd gehad, ben nooit in elkaar geslagen of heb weet-ik-wat-voor-vreselijke-dingen ondergaan. Juist niet. Mensen die veel hebben moeten ontberen, tekenen juist vaak een ideale wereld met prachtige stranden, zon en palmbomen. Bij mij werkt het omgekeerd. Ik kan over al het mooie beschikken en reken af met mijn minder aangename kanten."

„Ik koester mijn obsessies, ben daar elke dag mee bezig. Alleen als je tot het uiterste gaat, kom je tot aardige dingen. Ik ben begenadigd met het feit dat ik er vorm aan mag geven. Een ander wacht misschien wel een verpleegster op in een donkere steeg. Niet dat ik dat zou doen als ik niet zou tekenen, maar ik ben in wezen niet anders dan anderen. De populariteit van *Joop Klepzeiker* is daar ten dele uit te verklaren. Mensen herkennen zich erin of lachen erom uit leedvermaak. Met dien verstande dat elke grap in de strip er een is in de overtreffende vorm."

Het begin

„Ik heb een blauwe maandag op de academie gezeten, maar dat mag geen naam hebben. Ik was er snel weg, omdat strips daar in de taboehoek zaten. Bovendien begon ik toen al te publiceren in de *Vrije Balloen*. Ik ben dus autodidact, maar ben wel - bewust en onbewust - door allerlei andere tekenaars beïnvloed. Crumb natuurlijk, en Gotlib, maar vooral door Jan Sanders (maker van komische prentenboeken over zeemannen, red.). Ik wilde daar heel erg op lijken. Uiteindelijk gistte uit al die invloeden een eigen stijl. Maar als je goed naar mijn tekeningen kijkt, kun je nog steeds wel elementen van onder andere Sanders in mijn werk terugvinden."

„In het begin tekende ik nog veel gedetailleerder dan nu. Toen werkte ik ook nog met stift in plaats van met inkt. Stift heeft de eigenschap dat het uitwaaiert, doordat het door het papier wordt opgezogen. In druk liep dat helemaal dicht."

Na strips als *Knier Zwellever* en *Geharrebar* werd Schreurs in 1982 door Gerrit de Jager voorgesteld aan Toon van Driel. Die liep al een tijdje met het idee van *Joop Klepzeiker* in zijn hoofd, maar zocht iemand die het idee vorm kon geven. Weekblad *Nieuwe Revu* was gecharmeerd van het resultaat. Ondanks boze brieven van lezers en adverteerders die zich dreigden terug te trekken om al die 'perversiteiten' in het blad, gunde *Nieuwe Revu Joop Klepzeiker* de tijd om uit te groeien tot een enorme hit. Tegen die tijd was Van Driel al niet meer van de partij. Na een aantal afleveringen werd hij er door *Nieuwe Revu* uit gemieterd, omdat hij ook werkte voor concurrent *Panorama*. Schreurs ging alleen verder en kocht Van Driel uit. „Iets waar Toon achteraf misschien wel spijt van heeft gekregen", zegt Schreurs nu, doelend op het enorme verkoopsucces die de albums kregen. Meer dan een miljoen exemplaren zijn er inmiddels van over de toonbank gegaan.

In die beginperiode ontstond een van de meest kenmerkende elementen uit Schreurs' strips: het rondzwervende huisvuil op straat en de enorme bergen stront. „Ik kon geen perspectieven tekenen en bij hoeken op straat kwam ik steevast verkeerd uit. Door er een vuilnisbak of een drol overheen te tekenen, viel dat niet meer op."

Grafiek

Sinds een aantal jaren leeft Schreurs zich naast zijn strips uit in vrije grafiek. Met stift, gouache of kleurpotlood („Alles wat maar kleur afscheidt.") laat hij zijn fantasie de vrije loop op het grote lege vlak. „In mijn strips sloop steeds meer routine. Ik heb altijd het gevoel gehad dat een groot deel van mijn talent in een slaaptoestand verkeerde als ik strips tekende. Ik wilde iets anders doen: louter tekenen om het tekenen. In mijn vrije werk denk ik niet na over een compositie, maar begin in het midden en brei vervolgens het hele vlak vol. Het is niet langer het vaste stramien van links boven beginnen en rechts onder moet je glimlachen. Dat is heel bevrijdend. Strip heeft iets engs, je moet je altijd bewegen binnen de beperkte ruimte van de kaders. Dit is een manier om te experimenteren met stijlen en kleur. Nu kleur ik mijn strips zelf in, maar tot voor een jaar geleden deed iemand anders dat. Ik was het werken met contrast en kleur helemaal verleerd."

wurgende omhelzing'

„Ik ben zelf gaan inkleuren, omdat *Nieuwe Revu* me vorig jaar plotseling dwong *Joop Klepzeiker* stop te zetten. Door een nieuwe vormgeving van het blad, moest de strip worden teruggebracht tot twee stroken die op twee naast elkaar liggende pagina's werden afgedrukt. Ik kon ineens niet meer de grappen maken die ik zeventien jaar lang gewend was te maken. Toen dacht ik: als ik minder ruimte krijg, maak ik Klepzeiker ook letterlijk kleiner. Zo *is Kleppie* ontstaan: Klepzeiker als puber. De strip kreeg een ander karakter en om de nieuwe sfeer te benadrukken, besloot ik zelf te gaan inkleuren met minder harde kleuren. Bovendien had ik nu toch de helft van de tijd over."

„Destijds was ik heel ontevreden over de beslissing van het blad. Achteraf ben ik er echter wel blij mee. Het heeft even geduurd voordat ik mijn draai met *Kleppie* had gevonden, maar ik krijg er steeds meer lol in. Je moet sneller tot de plot komen. Je leert anders denken. Het schrappen in de pagina heeft geleid tot nieuwe impulsen. Alleen economisch is het klote. Die halve pagina's betekenen dat je met voorpublicatie twee keer zo lang over een album doet. Tot nu toe bracht ik ieder jaar een album uit."

Gevangenis

Hoewel Schreurs altijd heeft genoten van het succes van *Joop Klepzeiker,* heeft hij er ook de bittere vruchten van geplukt. Hij ondervond aan den lijve dat succes als een gevangenis kan werken als een heleboel mensen afhankelijk zijn geworden van de industrie rond jouw creatie. De trein moet dan door blijven denderen.

„Als ik het ooit over mocht doen, zou ik me niet meer zo gek laten maken door het succes. Ik heb me helemaal over de kop gewerkt, was geestelijk leeg, op. Klepzeiker werd een wurgende omhelzing. Ik had het moeten doen zoals Marnix Rueb dat nu heeft gedaan. Zijn eerste album van *Haagse Harry* was ook zo'n enorme hit. Meteen stonden er aan alle

kanten uitgevers aan hem te trekken om een tweede album te produceren. Hij trok echter een lange neus en is gewoon eigenwijs in zijn eigen tempo blijven doorwerken in dat Haagse uitgaanskrantje."
Destijds werd de druk op de aan rugklachten en alcoholisme lijdende Schreurs nog eens extra vergroot door een tweede kassucces: *Dick van Bil*. Op scenario van Hein de Kort verscheen die strip in het maandblad *Penthouse*. „Gekkenwerk", zegt Schreurs daar nu over. „Te meer daar Hein zich moeilijk kan aanpassen aan het tempo van anderen. Hij maakt tien pagina's strip in dezelfde tijd dat ik er een af kan krijgen. Hij stuurde mij zijn scenario's soms twee dagen voor de deadline. Dat haalde ik dus never nooit niet. Maar *Dick van Bil* werd enorm populair. Het dreigde op een gegeven moment zelfs *Klepzeiker* te overvleugelen. Hein en ik denken er dan ook nog steeds over de strip weer op te pakken. Maar voorlopig..."

De uitdaging

„Ik probeer nu een evenwicht te vinden tussen mijn strips en mijn vrije werk. Ik probeer zoveel mogelijk tijd vrij te maken voor dat laatste. Dat geeft me een goed gevoel, omdat ik daar nog zo onbevangen in ben. Met *Klepzeiker* weet ik inmiddels wel welke kant het opgaat. Maar ja, het zorgt voor geld op de bank en de schoorsteen moet roken. Eigenlijk een wat banale maar noodzakelijke bezigheid. Niet dat ik mijn strips met tegenzin maak, helemaal niet. *Kleppie* inspireert me weer tot het maken van nieuwe grappen over onderwerpen waar ik nog nooit over heb geschreven, zoals school. Maar het is grafisch geen uitdaging meer. Mijn vrije werk is dat nog wel. Het hoeft ook niet met alle geweld verkocht te worden. Ik weet nog niet hoe het verder gaat met mijn grafiek. Nu schuurt het nog heel dicht aan tegen mijn stripwerk. Maar in de toekomst wil ik me verder ontwikkelen en daar meer van los komen. Misschien ga ik ooit wel echt schilderen. En wie weet, komt er ooit eens een Japanner met veel geld die zegt dat ik mag gaan exposeren in Tokio."

„De smaak van het publiek verschuift. Kijk naar Paul de Leeuw. Tien jaar geleden vond iedereen hem heel ver gaan. Nu vindt iedereen hem een gezapige oliebol. Het valt me nog mee dat ik het zo lang volhoud. Niet dat ik me zorgen maak - ik voel niemands adem in mijn nek - maar ik merk het wel aan de verkoopcijfers. De grote piek zat halverwege jaren tachtig. Toen was *Klepzeiker* top. Nu verkoop ik nog steeds aardige aantallen, maar het is gestabiliseerd. Het haalt het niet bij wat er destijds verkocht werd. Mensen blijven op zoek naar iets nieuws. Ik verzamel veel muziek. De eerste platen van een artiest zijn altijd het beste. Alles wat hij daarna maakt is minder. Je kent de trukendoos wel, de verrassing is weg. Ik denk dat het met *Klepzeiker* ook zo werkt."
„Ik klink misschien alsof ik mijn strips beschouw als een moetje, maar dat is niet zo. Zeker nu met *Kleppie* beleef ik er weer plezier aan. Ik kan me echter voorstellen dat als ik de figuur Klepzeiker op een gegeven moment zo heb uitgehold en het voor mezelf niet sprankelend meer is, dat ik er mee stop. Ik zie mezelf niet tot mijn pensioen tegen de klippen op *Klepzeiker* tekenen. Dan verlies je het contact met je publiek. Dat is sowieso al moeilijk te voorkomen. Gerrit de Jager gaat daar handig mee om door zijn strip steeds aan de moderne tijd aan te passen en ook grappen te maken over internet en zo. Ik kan dat niet. Ik heb helemaal niets met computers. Mijn strips gaan ook nooit over actuele zaken, het is nooit geëngageerd. Alle grappen zijn van dichtbij en van op straat. Het kan zijn dat de koek daardoor op een gegeven moment op is."

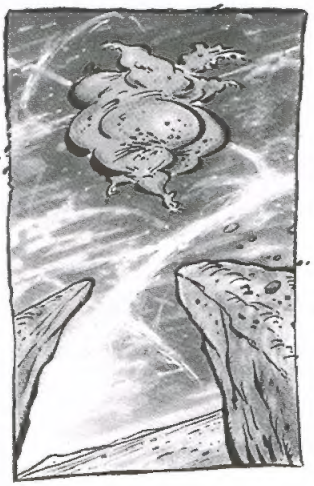

Waardering

„Ik heb de dringende behoefte serieus genomen te worden. Ik zou beduidend liever erkenning krijgen voor mijn vrije werk, dan voor *Joop Klepzeiker*. Niet dat ik wil worden opgenomen in elitaire kringen, want die bestaan slechts uit holle frases: iemand vindt iets een goede investering en de rest loopt er als een kip zonder kop achteraan omdat Pietje het nu eenmaal ook heeft. Gebakken lucht. Nee, ik wil die waardering voor mezelf. Ik blijf voor de buitenwereld altijd de tekenaar van *Klepzeiker*, terwijl ik meer erkenning zou willen krijgen voor mijn serieuzere werk. Natuurlijk haal ik veel voldoening uit het feit dat ik met mijn strips veel mensen aan het lachen kan maken, maar dat applaus ken ik nu wel."
„Bovendien is mijn vrije werk is nog veel meer een spiegel van dingen die mij beroeren dan *Klepzeiker*. Het ligt veel dichter bij mij. Ik kan me daarin veel meer als tekenaar profileren. Dat het in een museum hangt en dat mensen het zien als kunst, daar ben ik natuurlijk niet ongevoelig voor. Ik zie strips ook als kunst hoor. Kunst is nu eenmaal het door creatieve uitingen ontlokken van emoties bij een publiek. Nou, *Joop Klepzeiker* heeft zeker iets losgemaakt."

Hans van Soest

Het vrije werk van Eric Schreurs is nog tot begin november te zien in galerie Lambiek te Amsterdam

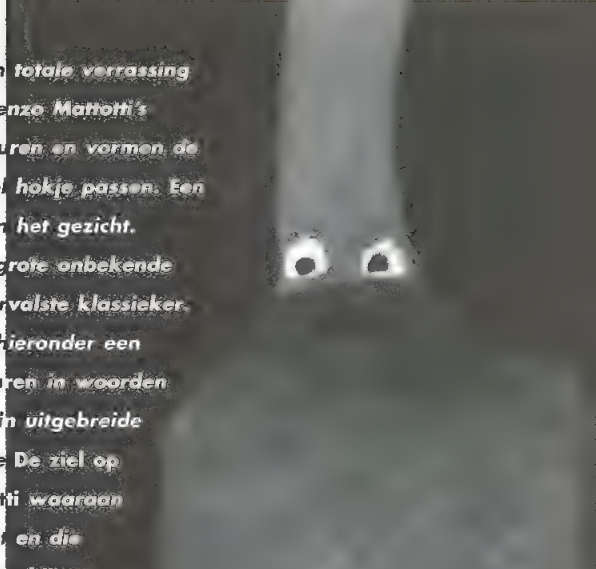

In 1986 was er opeens* Vuren. *Een totale verrassing voor het striplezende publiek. Lorenzo Mattotti's overrompelende boek, waarin kleuren en vormen de hoofdrol spelen, leek in geen enkel hokje passen. Een criticus sprak zelfs van een klap in het gezicht. Inmiddels is Mattotti allang geen grote onbekende meer en geldt* Vuren *als een onvervalste klassieker. Arend Jan van Oudheusden doet hieronder een poging de ongrijpbaarheid van* Vuren *in woorden te vangen. Zijn analyse maakt - in uitgebreide vorm - deel uit van de monografie* De ziel op reis - De strips van Lorenzo Mattotti *waaraan Van Oudheusden momenteel werkt en die waarschijnlijk volgend jaar zal verschijnen.

Vuren: De grote transformatie

Het verhaal

De plot van *Vuren* is op het eerste gezicht heel simpel. In de buurt van het eiland Sint-Agatha, onderdeel van de pas gestichte staat Sillantoe, zijn onlangs enkele koopvaardijschepen gezonken. Omdat men vermoedt dat de inheemse bevolking erachter zit, moet de kruiser Anselmus II orde op zaken gaan stellen. Tijdens een van de verkenningstochten op het eiland gaat luitenant Absint volslagen door het lint, vermoordt een van zijn ondergeschikten en verbergt zich in de vuurtoren op het eiland. Een volgende expeditie vindt hem en brengt hem terug naar de kruiser, waar hij gevangen wordt gezet. De rest van het verhaal zien we door zijn ogen en het blijft onduidelijk in hoeverre de gebeurtenissen echt zijn of zich alleen maar in zijn hoofd afspelen. Bij een volgende verkenning van het eiland raken de matrozen in paniek en beginnen op elkaar te schieten. Hierop besluit de kapitein het eiland te bombarderen en met de grond gelijk te maken. Absint slaagt erin te ontsnappen en saboteert de kruiser, die vervolgens ontploft.

De laatste pagina vormt een scherp contrast met de rest van het verhaal. De plaatjes stellen schilderijen voor die Absint als therapie heeft gemaakt. De bijschriften vermelden dat de hiervoor vertelde gebeurtenissen waren opgeschreven in een dagboek dat werd aangetroffen bij zijn stoffelijk overschot in een huis in een buitenwijk...

Absint vertelt dat zijn geestelijke crisis wordt veroorzaakt door de geheimzinnige vuren die 's nachts op het eiland branden. De dansende vlammen hypnotiseren hem, ze dringen zijn geest binnen en halen zijn gedachten overhoop.

De vuren vervullen hiermee een zelfde rol als de oceaan op de planeet Solaris in de gelijknamige sf-roman (1968) van Stanislaw Lem. (Het boek is in 1972 verfilmd door Tarkovski, maar Mattotti zei toch vooral door het boek te zijn beïnvloed.) De oceaan is één groot levend organisme dat uit een soort nieuwsgierigheid contact probeert te leggen met de astronauten die zich bevinden in het ruimtestation dat vlak boven de golven zweeft. Hij kijkt in hun geheugen en materialiseert de persoon in hun geheugen die de sterkste emoties oproept. Dit blijkt desastreus uit te pakken voor de mannen, want de verschijningen die op bezoek komen, zijn steeds verbonden met onverwerkte schuldgevoelens. De hoofdpersoon, Kris Kelvin, wordt bijvoorbeeld geconfronteerd met zijn vrouw die tien jaar eerder na een ruzie zelfmoord pleegde.

Absint krijgt ook bezoek: hij ontmoet de 'tweelingen', personificaties van zijn heimwee naar het leven thuis, een leven vol kleuren, geuren en tederheid, dat in schril contrast staat met

Opm.: de pagina's worden aangeduid met twee cijfers die respectievelijk het hoofdstuk en de pagina van dat hoofdstuk aangeven. Voorbeeld: (5,2) betekent: pagina 2 van hoofdstuk 5.

de kadaverdiscipline op de liefdeloze, loodgrijze kruiser. De tweelingen troosten hem, maar aan het eind helpen ze hem ook zijn strijd te volbrengen en zijn pijn onder ogen te zien. Mattotti laat in het midden of de tweelingen fysieke, tastbare verschijningen zijn, zoals op Solaris, of slechts hallucinaties. In plaats daarvan concentreert hij zich op de psychologische ontwikkeling van Absint.

De plot volgt in grote lijnen die van *Solaris*: in beide gevallen arriveert de hoofdpersoon vrij onbevangen bij zijn doel, maar net zoals Kris Kelvin gebiologeerd kijkt naar het golvende plasma-oppervlak van de oceaan op Solaris, zo laat Absint zich 's nachts hypnotiseren door de dansende vlammen. Geleidelijk raken ze onder de invloed van de plek, eerst verzetten ze zich, later accepteren ze de situatie en geven ze zich over. Tenslotte kiezen ze zelfs de kant van hun gastheer en verdedigen ze die tegen hun collega's.

Vuren heeft hierdoor een strakke, klassieke vorm gekregen: het verhaal ontvouwt zich geleidelijk en werkt toe naar een climax. Dit is nogal ongewoon voor Mattotti. De meeste van zijn strips hebben een opener structuur, waarin het verhaal alle kanten opschiet en geen duidelijke oplossing heeft, waarin alles samenkomt of verklaard wordt. Maar juist deze strakke vorm van *Vuren* stelt Mattotti in staat een complex en geconcentreerd verhaal te vertellen, want bij nadere beschouwing blijkt de op het eerste gezicht zo heldere verhaallijn voortdurend ondergraven te worden door dubbelzinnigheden en ontologische wendingen.

In het begin valt dit allemaal nog mee. De eerste drie hoofdstukken van *Vuren* worden grotendeels als een traditioneel avonturenverhaal verteld, waar de steeds sterker wordende nachtmerries en hallucinaties - die zowel Absint als de lezer langzaam voorbereiden op wat komen gaat - doorheen gevlochten zijn. De nachtmerrie (1,5-6) in het eerste hoofdstuk is een mooi voorbeeld van deze vermenging van stijlen. Tijdens de nacht voor de eerste expeditie is Absint aan het slaapwandelen. Hij krijgt visioenen, die hem de eigenlijke oorzaak van zijn onrust tonen. Hij ziet een beeld van het binnenste van de vulkaan op het eiland, waarin duivels mensen met dierenkoppen martelen. Het is de hel, of misschien beter gezegd het vagevuur. Op de eerste pagina wordt namelijk vermeld dat Sint-Agatha zich op het Zuidelijk Halfrond bevindt, net als de louteringsberg uit Dantes *Purgatorio*. Op de volgende pagina verandert het vagevuur in de machinekamer van de kruiser. Het laatste plaatje toont de kruiser die in brand staat. De boodschap is duidelijk: voor Absint is het leven op de kruiser een hel, en zijn verblijf op het eiland zal een loutering in hem teweeg moeten brengen.

Maar deze nachtmerrie is pas het begin. Wanneer Absint de kruiser verlaat en het eiland betreedt, raakt hij zijn contact met de rest van de wereld kwijt en daalt hij geleidelijk steeds dieper af in zijn geest. Eerst, als Absint voor het eerst het eiland ziet, zijn de visioenen nog duidelijk te onderscheiden van de werkelijkheid en nemen ze de vorm aan van nachtmerries, daarna raakt de werkelijkheid steeds meer vervormd. Tijdens de expeditie ziet Absint drogbeelden - nog rationeel te verklaren door zijn vermoeidheid (hij heeft slecht geslapen) en de spanning van het moment - maar al snel krijgt hij steeds

Een kleurensymfonie

De werking van de tekeningen in *Vuren* wordt vooral bepaald twee elementen: kleur en volume, waarvoor Mattotti te rade ging bij, ruwweg gezegd, het expressionisme en het kubisme.

Mattotti noemde de ontdekking van de expressieve kracht van kleurvlekken als een beslissend moment tijdens het werk aan *Vuren*. Hij zei zelfs: "In *Vuren* is het vooral de ontwikkeling van de kleur die het verhaal vertelt. Soms is een verhaal alleen kleur, meer niet"

Mattotti gebruikt kleur in de eerste plaats om de voortdurend wisselende stemmingen van de hoofdpersoon uit te beelden. Voorbeelden hiervoor zijn de vroege expressionisten, zoals Vincent van Gogh (1853-1890), Edvard Munch (1863-1944) en Emil Nolde (1867-1956), de fauvisten en de schilders van Die Brücke

De aanpak van de rituele dans waarin Absint zich helemaal overgeeft aan de krachten van het eiland (3,6-7), is bijvoorbeeld goed te vergelijken met manier waarop Van Gogh kleur gebruikt in *Het nachtcafé* (1888) In beide gevallen wordt een poging gedaan een geestelijke crisis uit te beelden. In zijn toelichting bij het schilderij schreef Van Gogh dat hij de "vreselijke menselijke hartstochten" wilde uitbeelden. Hij wilde duidelijk maken dat het café "een plaats is waar je jezelf kunt slopen, gek kunt worden, misdaden kunt begaan". "Overal is het een strijd en een tegenstelling tussen het meest uiteenlopende groen en rood; in de personages van de kleine slapende schooiers; in de lege en hoge zaal, violet en blauw. Ik heb geprobeerd met contrasten van teerroze en bloedrood en wijnrood, van zacht Louis XV-groen en Veronese-groen, kleuren die contrasteren met geelgroenen en harde blauwgroenen, dat alles in een atmosfeer van een helse oven in een bleke zwavelkleur *comme la puissance des ténèbres d'un assommoir* (als het ware de duistere krachten van een kroeg)". Het schilderij is "je reinste delirium tremens".

Maar Mattotti maakt ook op een meer structurele manier gebruik van kleur, waarbij de meeste kleuren een symbolische betekenis hebben en een eigen rol spelen bij het vertellen van het verhaal. Deze rationele benadering gaat vooral terug op Paul Gauguin (1848-1903), maar ook Van Gogh streefde naar een "symbolische taal door de kleur zelf"

Veel kleuren hebben zowel een positieve rol (en verwijzen naar het leven), als een negatieve rol (de dood). De kleur groen die je de basiskleur van het boek kunt noemen - het is de kleur van absint, de drank waarnaar de hoofdpersoon is genoemd - komt bijvoorbeeld in twee verschillende tinten voor: enerzijds heldergroen (symbool van de tente en het nieuwe leven), anderzijds mosgroen dat staat voor verrotting, schimmel, de dood. ("De geur van mos tastte de karkassen aan.", 2,2).

realistischer ogende visioenen, die tenslotte volledig de plaats innemen van de werkelijkheid.
Aan het eind van het derde hoofdstuk, precies halverwege het verhaal, maakt Absint de balans op van zijn ervaringen op het eiland. Hij is ervan overtuigd dat "alles wat [hij] gedaan had geen droom was". Maar hij bevindt zich ook niet meer in de wereld van alledag. Hij is "overgelopen naar de andere kant. (...) Een plaats waar de dingen zijn zoals ze moeten zijn. Een plaats, waar je noodgedwongen alleen bent". (3,11) Hij is op zichzelf teruggeworpen en sluit zich in zichzelf op, zodat hij alleen is met zijn herinneringen, angsten en obsessies.
Om deze toestand uit te beelden past Mattotti in de tweede helft van het verhaal een complexere vertelstijl toe die meer gebruik maakt van associaties en dubbelzinnigheden. Hierdoor ontstaat een mengvorm van avonturenverhaal en psychologisch drama: de actiescènes lopen parallel - of smelten samen - met de emotionele toestand van de hoofdpersoon. Omdat vanaf dit punt elk hoofdstuk een duidelijk eigen karakter heeft, zal ik ze hierna ieder afzonderlijk in het kort behandelen.

Hoofdstuk 4

Als Absint na zijn verblijf op het eiland weer op de kruiser aankomt, wil de grote zwarte hond Golem, de mascotte van het schip, hem aanvallen. "Hij herkende in mij de vijand" (4,4). Als hij later zit opgesloten in zijn cel, onderzoekt hij "de duisternis van zijn hart" en ziet hij in zijn geest een ritueel waarbij de met spijkers toegetakelde pop van Golem, als een Afrikaans fetisjbeeld, in de vlammenzee wordt geworpen. In zijn plaats verschijnt de vuurtoren met de tweelingen. Zijn angst is (voorlopig) bezworen. Het is duidelijk een hallucinatie, want de 'inlanders' die het ritueel uitvoeren, zijn te herkennen als de vingers van Absint die hij voor zijn gezicht houdt. De volgende scène waarin de kapitein Absint toespreekt, vervolgens wordt weggeroepen en de (met spijkers) vermoorde Golem ontdekt, lijkt volledig realistisch. Op de laatste pagina van dit hoofdstuk verschijnen de tweelingen aan Absint en zeggen dat zij Golem hebben vermoord: "Hij wist, wat er aan de hand was." (4,10).
De betekenis van deze episode is vrij duidelijk (Absint rebelleert tegen het leven op de kruiser en kiest de kant van het eiland), maar het is heel wat moeilijker om uit te leggen wat er nu precies gebeurt. Als de moord op Golem alleen in de geest van Absint heeft plaatsgevonden, hoe kan hij dan in het 'echt' ook zijn vermoord? Het lijkt erop dat de visioenen van Absint de werkelijkheid van het schip binnendringen, en op die manier ook bij de lezer de zekerheden van zijn gezonde verstand aantasten en de verwarring van Absint mee voelbaar maken. De drie werelden van realiteit, herinnering en droom, die in *Doctor Nefasto* nog duidelijk afzonderlijk herkenbaar zijn, raken volledig

Geel is zowel goudgeel (zon, licht) als zwavelgeel (de hel, duisternis). Rood verwijst naar levenskracht en passie, maar ook naar bloed, oorlog en dood. Paars (purper, roodpaars) is ronduit negatief. Rimbaud (in zijn gedicht *Les Voyelles)* associeert het met bloedspuwingen, woede en dronkenschap. Gauguin gebruikt in het schilderij *Manao Tupapau* paars om een gevoel van "verschrikking" op te roepen.

Hiertegenover staan hemelsblauw en wit die het verlangen naar rust en vrede, naar vrijheid, symboliseren. Als Absint gevangen zit in de kruiser kijkt hij vol verlangen naar de helderblauwe lucht, met witte wolken die lijken op "dolfijnen, die elkaar achtervolgen in het kielzog van de stromingen van de hemel" (4,2). In het slothoofdstuk voert de kleur blauw, strevend naar innerlijke rust, een wanhopig gevecht met het rood (6,7) Wit is ook de vuurtoren (2,4), waarvoor schilderijen van Edward Hopper model stonden. Tijdens de eerste nacht in zijn cel, na zijn verblijf op het eiland, droomt Absint van zijn gelukkige kindertijd. Hij speelt verstoppertje met zijn zusje. Hij denkt dat ze hem niet kan vinden, dan ziet hij "tussen de bladeren van de bomen, een blauwe strikje..." Maar als hij wakker wordt, "is het blauw tegen het wit van de vuurtoren verder weg en de wind lacht nog steeds" (4,1).
De negatieve kleuren (mosgroen, paars, zwavelgeel en grijs) worden geassocieerd met de wereld van de kruiser. De positieve invloed van het eiland wordt gekarakteriseerd door heldergroen, blauw, wit en geel, een wereld die associaties oproept met de levenslustige schilderijen van Matisse.

De combinatie rood en zwart vertegenwoordigt de eenzame strijd van Absint, wiens geest brandt als de vlammen in de nacht. Wanneer de wanhopige Absint zich verbergt voor de andere soldaten lichten in zijn donkere ogen rode vlammetjes op... Het slothoofdstuk wordt bijna helemaal beheerst door deze kleurencombinatie.
Een mooi voorbeeld van het symbolisch gebruik van kleuren is te vinden in de scène waarin Absint die zich in de vuurtoren heeft verstopt, de andere soldaten voelt naderen (3,10). We zien alleen een raam waarvoor het zonnescherm door de wind wordt bewogen. De kleuren zijn grijs, vuilgroen en paars, de kleuren van de wereld van de kruiser, met daarbij de tekst: "De wind voert de geur van hun angst met zich mee naar mij". In één complex beeld maakt Mattotti de dreiging voelbaar met kleur, geur en zelfs geluid: je kunt het klappen van het zonnescherm in de wind bijna horen. Op de laatste paginavullende tekening van het hoofdstuk zien we hoe Absint zijn angst probeerde te bezweren: op een grijspaarse achtergrond staan figuren in rood en zwart met lichtblauwe en okergele accenten

vervlochten. De verwarring is compleet. Het verhaal lijkt in dit opzicht op de film *The shining* (1980) van Stanley Kubrick, waarin de vraag waar de werkelijkheid ophoudt en de hallucinaties beginnen ook niet te beantwoorden is.

Hoofdstuk 5

Het vijfde hoofdstuk begint met de tegenactie van de kruiser. Matrozen kammen het eiland uit, maar het eiland neemt net als bij Absint hun geest over en zet hen ertoe aan elkaar uit te moorden. Dit is althans Absints versie van het gebeuren. Deze openingsscène is vooral een opeenhoping van beelden, emoties en associaties, die de verschrikking van het leven op de kruiser in Absints geest oproepen (angst, geweld, dood, bloed). Het culmineert in het beeld dat al deze emoties tegelijk symboliseert: de kruiser, drijvend in een zee van bloed. Absint kan dit niet meer aanzien en verdringt de gedachte aan de gruwelijke actualiteit met herinneringen aan plezierieger tijden: de tweelingen schilderen de kruiser over ("Bedek het goed. Het moet verdwijnen.", 5,6) en zaaien geuren die prettige herinneringen moeten oproepen, maar "dit keer wordt het nog moeilijker dan anders". Want de spanning in Absints geest wordt steeds groter. Hij wil terugvluchten in zijn geheugen ("Ze riepen het licht en ik wilde ze tegenhouden"), maar tegelijk wordt de drang om door te gaan steeds sterker. Vanuit de duisternis breekt tenslotte het licht van de dageraad door, en in gedachten gaat hij terug naar huis, maar meteen slaat de stemming weer om: thuis roept de herinnering op aan het afscheid, en hij ziet de kruiser uit de haven vertrekken die hem weer terugbrengt naar het heden. De kapitein bereidt de bemanning voor op de vernietiging van het eiland.

In dit hoofdstuk is Mattotti nog een stap verdergegaan. Het verhaal wordt nog abstracter. Het hoofdstuk is het beste te omschrijven als één lange bewustzijnsstroom. Mattotti past hier in beelden de zogenaamde *stream of consciousness*-techniek toe die meestal in verband wordt gebracht met het werk van modernistische schrijvers als Virginia Woolf en James Joyce (*Ulysses*). Het gaat hierbij om een poging de werking van het bewustzijn zo nauwkeurig mogelijk weer te geven. In het verhaal leidt dit tot een stroom associatieve beelden, gedachten en emoties die wordt gevoed en gestuurd door herinneringen, invallen en toevallige waarnemingen van geluiden (stemmen, kreten, rennende soldaten), beelden (het rode, invallende licht van de dageraad) en geuren (stookolie). Mattotti heeft bij deze passage ook gewezen op de film *Stalker* van Tarkovski. De film is gebaseerd op de sf-roman *Bermtoeristen* van de gebroeders Stroegatski, maar Tarkovski heeft de sf-elementen tot het minimum teruggebracht ten gunste van een parabel over "het zoeken naar menselijke waardigheid". Dit wordt voor een deel tot stand gebracht door Tarkovski's unieke vertelstijl, die gebruik maakt van trage, hypnotiserende beelden en een heel eigen beeldtaal.

Hoofdstuk 6

Het zesde en laatste hoofdstuk concentreert zich helemaal op de crisis van Absint. Het avonturenverhaal wordt ondergeschikt gemaakt aan het psychologische drama. De kruiser, die het eiland onder vuur neemt, is hier puur een metafoor voor de geestelijke strijd van Absint.

In een heftig koortsvisioen ("Het is koud, warm, en weer koud", 6,1) identificeert Absint zich afwisselend met het eiland ("De aarde zweette", 6,3) en met de kruiser (de machinekamer is zijn hart: "Het klopte hevig. Het lag achter de deur", 6,8). Aan de ene kant wil hij terug naar het eiland (en de tweelingen steunen hem daarbij), aan de andere kant heeft hij moeite zich los te maken van het leven dat hij tot dan toe geleefd heeft. Tenslotte overwint het eiland: Absint ontsteekt de lont, springt overboord en de kruiser ontploft. Nu is er definitief geen weg terug meer.

Het naast elkaar zetten van beelden die enerzijds een menselijke strijd en anderzijds een symbolische weergave van de emoties tonen, heeft minder met Tarkovski dan met de montagetechniek ('juxtapositie') van de Sovjet-films uit de jaren twintig te maken. Een sterk voorbeeld is het slot van *De staking* (1924) van Sergej Eisenstein: de uitbeelding van het bloedig neerslaan van een staking van fabrieksarbeiders wordt onderbroken door beelden van het slachten van een rund.

De epiloog

Eigenlijk is nu het verhaal afgelopen, maar Mattotti heeft nog een troef achter de hand. Op de laatste pagina (6,11) van het verhaal verandert hij nog één keer het perspectief, waarmee hij het verhaal in een groter verband zet. Absint is overleden (zelfmoord ?). Zijn lijk is gevonden op een kamer ergens "in een huis in een buitenwijk". Er wordt meegedeeld dat er in de kamer schilderijen, totems en fetisjen aanwezig zijn. Absint is blijkbaar

kunstenaar. Gedurende het verhaal waren er al aanwijzingen in deze richting. Absint gebruikte artistieke middelen om zijn angsten te bezweren. Hij maakt bezwerende schilderingen, eerst op een steen, waarop hij zichzelf afbeeldt, verwond door de twee soldaten (2,9), daarna de tekens van bloed en de zwarte kreten op muur van de vuurtoren (3,11). Hij maakt Golem onschadelijk door in zijn fantasie een Afrikaans spijkerbeeld te maken en dat vervolgens te verbranden (4,6). Hij lijkt zich als net als de fauvisten en expressionisten van rond 1900 met 'primitieve' kunstenaars te identificeren. Maar de schilderijen op de laatste pagina zijn totaal anders van karakter. Hij schildert helverlichte ramen. Hij kijkt vanuit zijn kamer naar buiten en geeft daarmee tegelijk zijn isolement aan. Maar het onthullendst is zijn zelfportret waarmee hij met een onthutsende eerlijkheid de leegheid en angst van zijn leven aan de wereld toont. Eerst was hij de grote revolutionair van de avant-garde, maar nu keert hij terug naar de intieme interieurs en subtiele psychologie van het impressionisme. Na zijn tocht door de duistere krochten van zijn ziel zoekt hij nu weer het licht.

Zo beschreven lijkt Absints artistieke carrière sterk op die van Pierre Bonnard (1867-1947). Bonnard behoorde tot de post-impressionisten, een groep kunstenaars waartoe ook Vuillard en Vallotton behoorden. Ze noemden zich de 'Nabis' en begonnen als navolgers van symbolistische schilders als Paul Gauguin en Odilon Redon. Pas daarna ontdekten ze het impressionisme. Vooral voor Bonnard was het openbaring. Hij werd een groot bewonderaar van Monet, die toen zijn laatste werken schilderde, reusachtige, bijna abstracte impressies van de waterlelies in zijn tuin in Giverny. Voor tijdgenoten was de keus van Bonnard onbegrijpelijk: de schilder die eerst tot de avant-garde behoorde, was een bourgeois geworden die in een ouderwetse stijl schilderde. Maar voor Bonnard was dit enige weg. Hij vond dat de expressieve mogelijkheden van het impressionisme nog niet waren uitgeput en ontwikkelde een heel persoonlijke stijl waarin hij zijn eigen dromen en nachtmerries uitbeeldde. Hij schilderde steeds opnieuw zijn levensgezellin Marthe zoals ze was toen hij haar voor het eerst ontmoette, ook toen ze al oud was, maar zijn schilderijen zijn ook scherpe analyses van hun problematische verhouding en van de leegheid van zijn eigen leven.

Mattotti is een groot bewonderaar van Bonnard: "Een tijdlang was ik gefascineerd door de Frans-Zwitserse schilder Felix Vallotton en daarna door de post-impressionisten. Bonnard is een van de grootsten, vind ik. Hun kleurgebruik is niet grof, het is de kleur van emoties, die voortdurend verandert zonder dat je begrijpt waarom. Er zijn geen vaste regels, er is geen formule. Verdiep je je in de kleuren van Bonnard dan zie op dezelfde plaats groen, blauw, roze, geel... ongelooflijk. Dat is de magie van de kleur." De schilderijen van Absint vertonen veel overeenkomsten met die van Bonnard. Losse vlekken, puur licht. Het zelfportret van Absint lijkt op Bonnards *Zelfportret in de spiegel* (1945), dat Bonnard schilderde na de dood van Marthe en waarin de schilder als een spookachtige schim in de badkamerspiegel verschijnt, alsof hij zelf ook al is overleden.

De verteller van *Vuren* is ongrijpbaar. Je krijgt hem niet te zien, alleen in het zelfportret zie je een glimp van hem, een schaduw, een vaag spiegelbeeld. En net zo is het verhaal een vage, verwarde afdruk van de geest van de verteller. We leren de ware mens alleen via zijn kunst, via zijn verhaal kennen.

Alleen aan het eind geeft hij zich even bloot. Op de achterzijde van het zelfportret geeft hij een ontroerend verslag van zijn gevecht:

" 's Avonds ga ik op bed liggen en in de schemering zie ik links een raam dat uitkijkt op de hemel, en rechts een deur die naar een donkere gang leidt. 't Kost me veel moeite, te genieten van de zachte avondlucht, want het duister achter de deur lokt... Dat is misschien de reden, waarom ik alleen maar ramen en lichte kamers schilder: het is pure zelfverdiging. Ik kan die vuren, die branden in de nacht, niet meer verdragen. In mijn hoofd wil ik de dag." (6,11)

Deze laatste woorden klinken als de wanhoopskreet van een zelfmoordenaar. Toch hebben ze tegelijk een merkwaardig, maar voor Mattotti kenmerkend bevrijdend effect. We willen graag geloven dat Absint eindelijk rust heeft gevonden op zijn droomeiland.

Arend Jan van Oudheusden
Met dank aan Mat Schifferstein

VICE VERSA

VINYL

tweedehands lp's
in alle genres

cabaret	metal
dance	modern klassiek
elektronisch	frank sinatra
experimenteel	nederlandstalig
geluidsarchief	soundtracks
gospel	synthesizer
jazz	theater
james last	world music
latin	zeemansliedjes
& meer!	*& meer!*

www.viceversa.nl/vinyl/

ACACIALAAN

STEFAN

Stefan De Groots De tetroflits *lijkt op het eerste gezicht een luchtige, inventieve strip voor een publiek van 7 tot 77 jaar, maar bij nadere beschouwing zijn er diepere lagen in te ontdekken. Inspiratiebronnen als* Pogo *en* Bone, *Toonder en Disney zijn overduidelijk bij dat eerste deel van* Kwab en de wereld van Watals. *Wie is Stefan de Groot eigenlijk en wat heeft hij met* Kwab *nog meer in petto?*

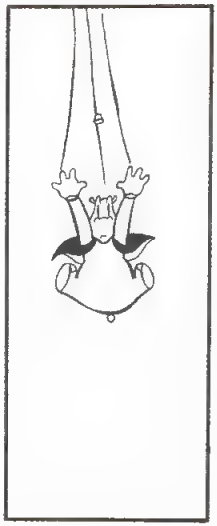

Vlak na zijn terugkeer van een grote stripbeurs in de VS ontmoet ik Stefan de Groot (1968) in Haarlem. Na een afgebroken studie aan het conservatorium, koos De Groot enkele jaren geleden definitief voor het maken van strips, wat hij momenteel combineert met een dagelijks bestaan als bankmedewerker. In 1996 verscheen *Kwab van het witte doek*, een fotostrip waarin de tekenaar zelf samen met het nijlpaardfiguurtje Kwab de hoofdrollen vervult. Dat het scheppen van een eigenzinnig karakter als Kwab niet zonder problemen is, blijkt al snel in *Kwab va het witte doek* wanneer de tekenaar letterlijk door zijn eigen creatie het papier in getrokken wordt en in gevecht raakt. In de laatste scène weet de auteur echter te ontsnappen en laten we Kwab eenzaam zoekend in de woestijn achter Het duurt tot eind 1999 voordat De Groot de draad weer oppikt met *De retroflits*, dat verscheen bij internet-uitgever Gopher. Daardoor is het aanvankelijk alleen via internet te verkrijgen. Auteur en uitgever prefereren hierbij de *printing-on-demand*-methode - een exemplaar wordt pas gedrukt als het is besteld - boven het traditionele model van een grote oplage die pas geleidelijk aan uitverkoopt Bovendien maakt het *printing-on-demand* ook het meedrukken van een persoonlijke opdracht mogelijk.

De wereld van *Kwab* wordt gekenmerk door een heldere, klare lijn. Kwab is een oude filmheld van de tekenfilmfabriek Hollandia uit de jaren twintig, die nieuw leven wordt ingeblazen. Helaas moet Kwab nogal wennen aan zijn tweede jeugd, met alle gevolgen vandien.

"De wereld van Watals staat voor de wereld van de creatie; de vijf W's waar elke jounalist mee bezig is; wie, wat,waar, wanneer en waarom. De onwetende Kwab krijgt gedurende het verhaal steeds meer antwoorden op vragen als 'Wat zou er gebeuren als...?' en daarmee meer kennis."

In '98 speelde dit ook al een rol bij De Groots stripbewerkingen van literaire klassiekers als *Scrooge en Marley* en *Gulliver's travels*, die de auteur als een soort Pincet albums avant la lettre op miniformaat uitbracht. Deze verhalen gaan volgens De Groot ook een rol spelen in volgende delen van *De wereld van Watals*. *Pogo*, Toonder en Disney zijn verder overduidelijk grote inspiratiebronnen voor De Groot.

"Die dagstrips, en vooral ook de oudere Disney-films uit de jaren twintig en dertig fascineren me enorm. De sfeer, de tekeningen waarin alles klopt, en een gelaagdheid in de verhalen die pas na herlezing goed doordringt. Net als Graham Hancock met *Last civulization* wil ik *Kwab* ook zo'n onderhuids verhaal meegeven. Het zal bijvoorbeeld ook gaan over de evolutie van de taal; van de allereerste grottekeningen naar het alfabet van nu Tegenwoordig lijken we juist weer terug te gaan naar het analfabetisme; tekens aanklikken op internet; we hoeven steeds minder te begrijpen om ons uit te drukken. Ook probeer ik met de kaders te experimenteren en zoek ik naar personages die nog niet gebruikt zijn, zoals het nijlpaard. Later bleek Fred Julsing, overigens ook een echte *Pogo*-freak, dat ook te hebben gebruikt. In *Kwab* wil ik verder de vaste kaders wat losser laten In Andreas' werk zie je bijvoorbeeld balken van een huis die tegelijkertijd kaders zijn van dezelfde tekening. Waanzinnig. Ondanks die onderliggende lagen en experimenten, zal *Kwab* toch vooral een leuk verhaal zijn."

Naast kleinschalige projecten, zoals illustraties voor onder meer Panta Rhei en KLM, houdt De Groot de blik stevig naar het Westen gericht. Reden ook voor zijn werkbezoek aan de VS.

"In de VS zal *Kwab* door Diamond gedistribueerd worden, en ook enkele minideeltjes zullen door Substance Effects worden (her)uitgegeven. Verder ben ik gevraagd voor het maandblad *Simpsons Comics* waarbij ik natuurlijk wel exact in de stijl van Matt Groening moet blijven. Ook heb ik contact met het Amerikaans internetbedrijf Toonscape, dat *Kwab* wil uitgeven als E-Book. Dan kun je *Kwab*

downloaden en lezen op een handcomputer. Hoewel gedrukte strips nooit echt zullen verdwijnen, denk ik dat deze ontwikkeling de toekomst heeft De stripmarkt in de VS is eigenlijk hetzelfde als hier: er valt voor maar weinigen van te leven en veel wordt zelf uitgeven."

De Groot heeft nog meer plannen.

"Ik wil de vorm van strips in een nieuw jasje te gieten. Ik zie veel nieuwe mogelijkheden voor strips op internet. Het zal een mengelmoes van animatie en strip-elementen gaan worden. Een dagstrip lijkt me ook erg leuk, maar wel moeilijk vol te houden. *Kwab* is daar bovendien niet snel of grappig genoeg voor. Jammer eigenlijk; *Bommel* is toch ook zo begonnen. In het najaar begin ik wel met mijn nieuwe website (www.kwab.net), waarop het vervolg van *De retroflits* voorgepubliceerd zal worden. Een andere droom van me is het maken van een tekenfilm, maar dat is zo afhankelijk van vele andere mensen; moeilijk dus. De *Bommel*-film was voor velen helaas ook een teleurstelling."

Paul Lucassen

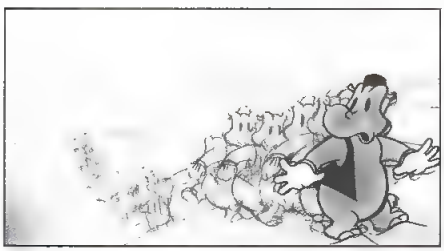

Straks kommt der Journalist van Jozolala. Laten wir nog even das Welkomslied oefenen !
KWAB
HIJ KOMT VAST MIJ INTERVIEWEN !
IK DJENK HET EVEN NIET ! IK BENJ VEEL INTERESJANTER !
M-M-MET M-M-MIJ MOET HIJ P-P-PRATEN !
ZOZO
DAT ZAL DAN WEL EEN ERG LANG INTERVIEW WORDEN, N'EST PAS ?
WAT GA JE HEM VERTELLEN ? DAT JE EEN BEUKENNOOTJESVERZAMELING HEBT ?
Und: Ein, Zwei Drei Bier...
W-W-WAT BEDOEL JE DAAR MEE ?
IK HEBJ TENMINSJTE EEN VERSJAMELING ! JIJ HEBJT HELEMAAL NIETSJ !
ZOZO
NOU, ALS JIJ 1 VRAAG BEANTWOORD HEBT, DAN IS ZIJN BLOCNOTE AL VOL, AVEC LE GESTOTTER VAN JOUW !
Verdammt nog maal ! Als er iemand interviewd zal worden, dan ist das ganz mij ! So gehen wir nog zingen ?!?
HALLO, IK ZAL ME EVEN VOORSTELLEN: IK BEN KWAB, VOORMALIG TEKENFILMSTER. IK BEN ONLANGS OP ONVERKLAARBARE WIJZE IN HET MEERMOERAS TERECHT GEKOMEN.
MAAR ALS JE HET LEUK VINDT, DAN ZAL IK JE EVEN AAN DE ANDERE BEWONERS VOORSTELLEN. HET IS EEN VERADEMING OM HIER TE WONEN, ZEKER OP DE VREDELIEVENDE MANIER DAT....
IEDEREEN MET ELKAAR OMGAAT ?
Geen ruzie, bitte !

PrikBord

Dit jaar zal er geen **stripboekenweek** plaatsvinden. Organisator Peter Ottens heeft besloten het evenement een jaartje over te slaan „We wilden het dit maal professioneler aanpakken dan de twee vorige keren. Dus met een full-colour stripboekenweekgeschenk, betere publiciteit en meer winkels die het onder hun klanten zouden verspreiden. We kregen het echter niet allemaal op tijd rond. Daarom dit jaar even niet. Liever een jaartje overslaan en volgend jaar met een écht geslaagde stripboekenweek komen, dan dat het aanrommelen blijft." HvS

Frank Miller komt met een vervolg op zijn succesvolle en invloedrijke *Batman* mini-serie *The Dark Knight returns* uit 1986. Het verhaal, getiteld *The Dark Knight strikes again*, speelt zich drie jaar later af, en bevat een

In memoriam Carl Barks 1901-2000

Carl Barks, de man die door velen wordt gezien als geestelijk vader van Donald Duck, stierf op 25 augustus op 99-jarige leeftijd. Barks leed al geruime tijd aan leukemie. Vraag mensen naar een Donald Duck-verhaal en iedereen zal een Barks-scenario noemen, al weet die persoon meestal niet eens dat dat zo is. Bestaat er een objectiever criterium voor kwaliteit dan die collectieve, onbewuste erkenning? Tijdens de periode dat Barks voor het tijdschrift Donald Duck de lotgevallen van deze heergebakerde, sukkelige, straatarme, maar sympathieke eend en zijn drie neefjes tekende, werden de verhalen ondertekend met 'Walt Disney'. Disney had echter weinig te maken met het Duckstad-universum van Barks. De papieren versie van Donald was weliswaar gebaseerd op Disneys tekenfilmfiguur met lange snavel, maar daar houdt de vergelijking mee op. Van 1943 tot 1966 werkte Barks intensief aan de Duckstadmythe en creëerde hij talloze personages zoals Guus Geluk, de drie neefjes, Willie Wortel, De Zware Jongens, Cornelis Prul, Zwarte Magica en natuurlijk ook Oom Dagobert, die enige tijd later ook zijn eigen avonturen zou beleven.

Net als de filmregisseurs uit de oude Hollywood-studio's werd ook Barks pas laat ontdekt als een 'auteur' wiens eigen stijl dwars door de vaste conventies van de serie viel te ontdekken. Het merkwaardige is dat pas eind jaren zeventig bekend werd dat een en dezelfde man verantwoordelijk was voor al die Duckverhalen die iedereen het beste vond.

Talloze malen werden zijn Donald Duck-scenario's herdrukt, waardoor meerdere generaties kennis maakten met zijn tijdloze verhalen. Sinds een aantal jaar geldt hij dan ook officieel als 'kunstenaar' die een van de belangrijkste iconen van de twintigste eeuw schiep en zijn de verhalen van zijn hand allemaal in boekvorm verschenen.

Om toch nog wat geld te verdienen aan zijn personage - waarvan de rechten altijd bij het Disneyconcern zijn gebleven dat het Barks behoorlijk lastig maakte, ondanks alles wat hij voor hen had gedaan - maakte hij op hoogbejaarde leeftijd nog talloze olieverfschilderijen van Donald en andere personages. Die schilderijen verwisselen tegenwoordig voor bedragen van eigenaar, waar de meeste hedendaagse kunstenaars alleen maar jaloers op kunnen zijn. Hopelijk zijn de Nederlandse musea er snel genoeg bij, zodat we Barks' werk ook daar terug zullen blijven zien. Barks behoort tot de categorie stripreuzen als Hergé en Hugo Pratt, wiens werk ook na tientallen jaren fris en modern blijft en nauwelijks iets aan kracht verliest.

MAXOMATOZUS Post-apocalyptisch proefkonijn

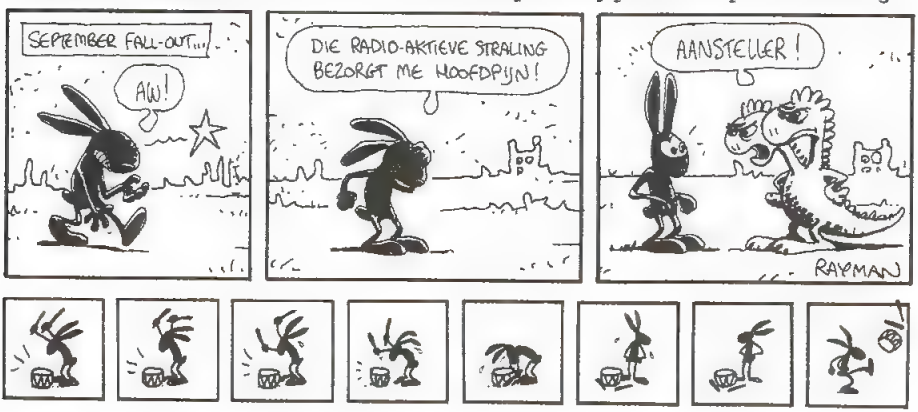

volledig opgeknapte Batman, die in dit verhaal eindelijk over de dood van zijn ouders heen is (de reden van het bestaan van Batman). De nu stukken minder verbitterde held gaat nu op zoek naar de superhelden die geheel uit de USA lijken te zijn verdwenen. De vrouwelijke Robin uit het origineel keert terug nu als Catgirl, ook Green Arrow, Superman, Wonder Woman en verder zo wat de gehele JLA zullen hun opwachting maken. De vermoedelijke verschijningsdatum zal in de tweede helft van 2001 liggen, aldus Miller. Zijn volgende project maakte hij ook bekend: Millers versie van het verhaal van die andere beroemde superheld: Jezus. AE

Michiel de Jong heeft tijdens de afgelopen Stripdagen in Den Bosch de PTT **Postaanmoedigingsprijs** in ontvangst mogen nemen. Het is de enige Nederlandse prijs waar een stripmaker echt blij mee zal zijn gezien het bedrag van 2000 gulden dat eraan verbonden is. De Jong publiceert al jaren in *Zone 5300*, werkte als assistent Hanco Kolk onder meer mee aan de nieuwste *Gilles de Geus* en het derde deel van *Meccano*, maakt op diens scenario de strip *Familie Sloterdyke* voor het middelbareschoolblad *Hello You!* En op scenario van Peter de Wit de strip *Bigg* voor *Webber*.
De prijs is de opvolger van de Prijs van de stad Breda, die door de verhuizing van de Stripdagen naar Den Bosch is komen te vervallen. HvS

Het **Stripschap** lijkt steeds meer een overbodige organisatie te zijn uit een ver verleden. Oorspronkelijk opgericht ter promotie van het beeldverhaal, doet het Schap al jaren niets anders dan steeds saaier worden beurzen organiseren voor een vergrijzend publiek. Daar moet verandering in komen, dachten de heren. Er werden plannen gemaakt om met de laatste editie van de Bossche stripdagen een nieuwe reeks albums te presenteren van beginnende Nederlandse tekenaars. Mooi initiatief, eindelijk weer eens een poging de strip-*scene* nieuw leven in te blazen, auteurs als Mars, Wasco, Adri van Kooten en Kees de Boer werden gecontacteerd, maar op het laatste moment werd het project alsnog afgeblazen. Reden: stel je voor dat we te weinig albums verkopen. Wil de laatste stripliefhebber bij het Stripschap het licht uitdoen? HvS

De nieuwe **Zone 5300** is de vijftigste editie van het blad. Hiervandaan onze welgemeende felicitaties! In dit jubileumnummer een leuk extra boekje, getiteld *Quaestus of de waan der wijsheid*. Het is een kettingstrip op scenario van Pieter van Oudheusden waar vijftig tekenaars aan hebben meegewerkt. Onder hen auteurs als Jan Bosschaert, Hanco Kolk, Steven Dupré en natuurlijk de overbekende vaste medewerkers aan het blad zoals Berend Vonk, Erik Kriek en Typex.
Ook in dit nummer nog een kleurenstrip van Benno Vranken: *Groene vingers*. Verder een verhaal van PTT Post-laureaat Michiel de Jong over zanger Pat Boone en werk van Adri van Kooten en de Duitser Ulf K. Laten we hopen dat *Zone 5300* er nog vijftig van dit soort nummertjes bij maakt. HvS

Wat doen massamedia met mensen? Om deze vraag te beantwoorden, kun je hem beter omdraaien: wat doen mensen met massamedia? In de wetenschap resulteert dat in hele studies gewijd aan Doe Maar- en Star Trek-fans. Voor het strippubliek bestond tot nu toe weinig belangstelling, maar met **Comic book culture. Fan boys and true believers** komt daarin verandering (Univ. Press of Mississippi; ISBN

HEB JIJ HET NIEUWE
ALBUM VAN
EEFJE
WENTELTEEFJE
NOG NIET IN HUIS?
SPOED JE DAN NU
NAAR
DE DEALER!

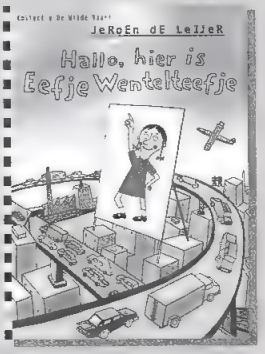

ISBN 9090140204

DE BEST VERKOCHTE STRIPS VAN DE MAANDEN JULI EN AUGUSTUS 2000

SERIES

1. **Suske en Wiske 265: Papa Razzi**
2. **Elfquest 53: De boodschapper**
3. **Meneer Johan special**
4. **Pin-up 6**
5. **Urbanus 83: Het ei van Urbei**
6. **De rode ridder 180: De vervloekte schat.**
7. **Rooie oortjes special: Dany**
8. **Minimensjes 37: Bingo**
9. **Disney Filmstrip 37: Teigetjes film.**
10. **Waterland 6: De wraak van de wuiten**

Zou het pruimentijd zijn???

OVERIG*)

De fijnproever (Van Driel)	**1**
Immondys (Hulet)	**2**
Peer de plintkabouter (Van Broekhoven)	**3**
De metamorfose van Lucius (Manara)	**4**
Niemandsland	**5**

De Zet-Lijst komt tot stand dankzij de volgende winkels. Balloon Ex-press, Het Besloten Land, De Boekenhalte, Eppo, Franka, Gilles de Geus, Gobelijn, Het Besloten Land, Het land van langverge-ten, Lambiek, Leidse Stripshop, Mieke's Stripteek, Paard van Troje, Plok, strips en eh... dingest, De Poort, De Struep, 't Strippie.
Ook het commentaar is afkomstig van de deelnemende winkeliers.
*) De lijst "overig" bevat one-shots, tweeluiken en integreën

1-57806-201-2; $ 18.00). In zijn helder geschreven en goed gedocumenteerde boek schetst **Matthew J. Pustz** - docent American Studies en zelf stripliefhebber - de contouren van het Amerikaanse comics-publiek. Comicslezers onderscheiden zich volgens Pustz vooral van andere consumenten van popcultuur door hun grote mate van betrokkenheid bij de subcultuur - die blijkt uit de buitengewone hoeveelheid websites, fanzines, ingezonden brieven in comics en amateurstrips. In Europa zou de stripcultuur volgens Pustz sterker deel uitmaken van het algemene culturele leven en daardoor een minder hechte gemeenschap van liefhebbers kennen. Een opmerkelijke conclusie, die de nieuwsgierigheid van Pusczs Europese collega's absoluut moet kunnen prikkelen. TD

Voor hele generaties stripliefhebbers zijn de letters **E.C.** een begrip. De uitgeverij van Bill Gaines schreef stripgeschiedenis toen het de naam van Educational Comics veranderde in Entertaining Comics. Met de naamsverandering stapte E.C over van zoetsappige strips-met-een-moraal naar *sleazy* oorlogs- en horrorstrips. Het publiek vrat de E.C. strips nieuwe stijl van onder anderen Wally Wood, Al Feldstein en Bernı Krigstein, totdat de brave burgerij onder aanvoering van de psychiater Dr. Wertham een morele kruistocht de "E.C. vuiligheid" veiligheid begon. De actie had succes - we schrijven het McCarthy-tijd perk - en leidde bij de stripuitgevers tot een vorm van zelfcensuur. De instelling van deze zogeheten Comics Code was voor E.C. het begin van het einde. De geschiedenis van Gaines' legendarische uitgeverij staat in detail te lezen in het fraaie, rijk geïllustreerde **Tales of terror! The E.C. companion** (Gemstone/ Fantagraphics; ISBN 1-56097-403-6; $ 39.95). TD

Agenda

Leuk en leerzaam, zo prijst het Rijksmuseum van Oudheden de expositie **Asterix en Europa** aan. Nog te zien **tot en met 1 oktober.** Rijksmuseum voor Oudheden, Rapenburg 28, Leiden, 071 - 516 31 63, www.rmo.nl.

Tot begin november toont Galerie Lambiek schilderijen van **Eric Schreurs**. Een herkansing voor diegenen die Schreurs' soortgelijke expo in de Leidense Lakenhal hebben gemist. Galerie Lambiek, Kerkstraat 78, Amsterdam, 020-6267543, www.lambiek.net.

Voor de reislustigen onder ons: **10 oktober** opent in de prestigieuze Bibliothèque nationale de France de expositie **Maîtres de la bande dessinée européenne.** Het Angoulêmer stripmuseum toont daar werk van zeventig stripmakers uit dertien landen. Tijdens de expositie, die tot volgend voorjaar te zien zal zijn, draait ook een speciale documentaire over de invloed van Amerikaanse comics op de Europese strip.

De derde **Eindhovense Stripbeurs** vindt plaats op zondag **19 november.** Boekverkopers en signerende stripmakers zullen het publiek van tien tot vijf proberen te behagen in Motel Van der Valk aan de Aalsterweg. Meer infomatie: 040-2521009, www.go to/strip2000.

Live-acts, signeersessies en lezingen! Het is allemaal te vinden op het **Rotterdamse Lezersfeest.** Voor de vierde maal organiseert de Rotterdamse bibliotheek een boekenfeest van formaat. Thema's als 'lichaam en geest', 'Japan', en 'digitaal lezen' geven de verschillende podia een eigen karakter. Dit jaar geen apart striptheater, maar Joost Swarte, Gummbah en vele anderen uit de stripscène mengen zich tussen auteurs als Yvonne Keuls, Bernlef en Cees Nooteboom. Het Raadsel zal samen met boekhandel Donner voor de verkoop zorgen van passend leesvoer. Het feest vindt plaats op **11 november,** begint om 20.00u en gaat door tot in de kleine uurtjes. Voor meer informatie: Stichting Lezersfeest, Bibliotheek Rotterdam, Hoogstraat 110, 3011 PV Rotterdam. Telefoon: 010-2816258, e-mail: theater@b.bliotheek.rotterdam.nl, website: www.lezersfeest.nl Toegangskaarten kosten *f* 30 per stuk en telefonisch reserveren kan vanaf 10 september: 010-2816239. Ben je lid van een bibliotheek ergens in Nederland, neem je lidmaatschapskaart mee, dat levert je *f* 15,- korting op!

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staan de prijs (Hfl/BF) en de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redaktie.

Te verschijnen in oktober

Boumaar

Claudia Brücken 4: Operatie sneeuw (Oosterveer/Ritstier) 14,50; sk.

Casterman

Angel rock (Taymans) 9,95; sk.
Clara 2: De mislukte engel (Lapiere/Chauzy) 24,90; hk.
Deep Maurice en Gologan 1: Onrust bij de Samoerai (Robberecht/Cenci) 9,95; sk.
Duistere steden: De archivaris (Schuiten/Peeters) 24,95; hk. *Eindelijk in herdruk.*
Kuifje: Het zwarte goud (Herge) 35,50; hk. *Herdruk in facsimile.*
Little Nemo: De koers van de ijsbergen (Marchand/Moebius) 19,95; hk. *Tegelijkertijd worden de delen 1 en 2 herdrukt.*
MacNamara 1: Satanstreken (Taymans/Wesel/Delperdange) 9,95; sk.
Corto Maltese in Siberië (Pratt) 48,00; hk. *Nóg een herdruk. Casterman lijkt zowaar uit het dal van na de overname van Flammarion te kruipen.*
Scapola 1: Het manuscript van Judas (Georges V/Stibane) 9,95; sk. *Ook deze nieuwe serie toont voorzichtig de hernieuwde daadkracht van de uitgever. Helaas haalt vooralsnog maar een enkele nieuwe Casterman-serie de kwaliteit waarvoor de naam van het bedrijf ooit garant stond.*
De tranen van de tijger (Comès) 24,50; hk.. *Eindelijk weer een nieuwe Comès, hopelijk wordt het lange wachten ook beloond.*

Dupuis

De Boss 2: Je hoort nog van ons (Bercovici/Zidrou) 8,95/165; sk.
Buck Danny 49: De nacht van de slang (Bergese) 8,95/165; sk.
Charly 9: Berichten uit vervlogen tijden (Magda/Lapière) 9,75/180; sk en 18,50/335; hk.
Deo gratias (Stassen) 26,50/485; hk. *Veelbelovend talent Stassen in de herkansing na het wisselvallige Luis de Portugees.*
Het leven is lijden 3: Rien ne va plus! (Larcenet/Thiriet) 9,75/180; sk.
Vergeten in Annam (Lax/Giroud) 42,95/795; hk. *Herdruk in één band.*

Dargaud

Het land van Goud (Munuera) 10,95; sk. *Naar Spielbergs animatiefilm The road to Eldorado.*
De schorpioen 1: Het teken van de duivel (Marini/Desberg) 10,95; sk.
Trent 8: Kleine Trent (Leo/Rodolphe) 10,95; sk.

De Fontein

Waar is Panoramix? (Uderzo) 19,95; hk. *Te oordelen naar dit soort spin-offs zal-ie zijn geld wel aan het tellen zijn.*

De Harmonie

Cowboy Henk verzameld werk 2 (Kamagurka/Herr Seele) 14,95; sk.
Hallo, hier is Eefje Wentelteefje! (De Leijer); 20,50; sk. *Eerste kleurenalbum van deze sympathieke Tilburgse troela en tevens het eerste deel van een nieuwe reeks striphoeken - in co-productie met Zone 5300 - die onder de titel De Wilde Vaart veel werk van Nederlandse auteurs zal herbergen.*

Incognito

Nachtschade (Wielaert) 8,95; sk. *Horror uit het hoge noord'n. Korte strips die eerder verschenen in Incognito en Zone 5300.*

Lombard

Adler 9: De kracht (Sterne) 10,95; sk.
No Limits (Derib) 11,25; sk en 23,50; hk.

Een nieuwe wijze les over de jeugd van tegenwoordig in de trant van Jo en Voor jou Sandra. We zijn benieuwd.
Rik Ringers 63: De impopulaire heks (Tibet/Duchateau) 9,95; sk.

Lucky Productions

Lucky Luke: De Daltons verliezen hun geheugen (Fauche/Léturgie) 9,50; sk.

Nijgh & Van Ditmar

Als je je niks verbeeldt dan ben je niks (Hondius) 25,00; sk. *Debuut van de auteur bekend uit Opzij bij dezelfde uitgever als Barbaraal tot op 't bot.*

Oog & Blik

Heinz 22 (Windig/De Jong) 17,50; sk.
Medicijnman, of het getekende leven van? (Van de Pol) 29,95; sk. *Michiel 'Mol' van de Pol voor het eerst bij een 'echte' uitgever.*

Rechtdoorzee

De trouwe herder (Clerkx) 25,00; sk. *Voor het eerst sinds járen weer nieuw werk van Aart Clerkx.*

Studio 100

Samson & Gert 22: Het pretpark (Verbiest) 8,50; sk.

Te verschijnen in november

Big Balloon

De familie Doorzon 25 (De Jager) 12,95/240; sk.
Sjors en Sjimmie 45 (Wirojas) 8,95/165; sk.

Dargaud

Beestenbende 2 (Achde/Godard) 10,95; sk.
Blacksad 1: Een verrukkelijke zwarte detective (Guarnido/Canales) 13,95; sk.
XIII 14: Defensie geheim (Vance/Van Hamme) 10,95; sk en 85,00; luxe.
De Onnoembaren (Conrad/Yann) 109,00; hk. *De Onnoembaren kunnen al albums lang niet meer boeien. Vandaar maar weer eens een heruitgave van de eerste verhalen.*

Casterman

De dood van Lau Tse (Boucq) 19,95; sk.
De vampier van het moeras (Home/Mauricet) 9,95; sk.

Dupuis

G.Raf Zerk 18: Voor altijd en eeuwig (Hardy/Cauvin) 8,95/165; sk.
Kid Paddle 6: Rodeo Blork (Midam) 8,95/165; sk.
Kogaratsu 9: De strategie van de spanrupsvlinder (Michetz/Bosse) 9,75/180; sk en 18,50/335; hk.

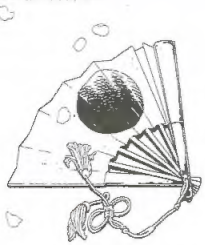

Kroost 6: Wat zal ik nu doen? (Carabal) 9,75/180; sk.
Ragebol 4: Onder twee zonnen (Frank/Bom) 18,50/335; hk. *Na jaren stilte eindelijk weer eens een nieuw deel van deze prachtstrip: twee korte verhalen die zich afspelen in Ruanda en Japan.*
Robbedoes strip- en spelboek 11 (Diversen) 9,75/180; sk.
Theodoor Cleysters 11: November het hele jaar lang (Le Gall) 9,75/180; sk en 18,50/335; hk. *Het heeft lang geduurd voordat Le Gall de wederwaardigheden van deze strip-Slauerhoff voortzette. Dit blijft een van de mooiste series van de laatste jaren.*
Vrouwen in het wit 21: Nachtdienst (Bercovici/Cauvin) 8,95/165; sk.

Franka BV

Franka 17: Eigen risiko (Kuijpers) sk en hk.

Podium

Kraut (Pontiac) 45,00; sk. *Literaire uitgever Podium treedt gretig in de sporen van Nijgh & Van Ditmar en brengt Peter Pontiacs langverwachte vaderportret.*

Lombard

De boom van de twee lentes (Will en 15 andere tekenaars) 11,25; sk en 23,50; hk. *Hommage aan Will in de Collectie Getekend.*
Doggyguard 3: Waarom altijd ik? (Rodrigue/De Groot) 9,95; sk.
Hans 12: Het land van de afgoden (Kas/Duchateau) 10,95; sk.
De Smurfen 21: De smurfendreiging (Studio's Peyo) 9,95; sk.

Niet Aangekondigd Toch Verschenen

Arkel (Hardy/Desberg) Arcadia; 22,50; sk. *Oud zwart-witwerk van de tekenaar van G.Raf Zerk en de schrijver van Kobe de Koe. Zie Het Laatste Oordeel.*
Russ Bender sf trilogie (Bus) Amor Vincit Omnia; 65,00; hk. *Verrassend: een luxe herdruk van de Russ Bender-strips die midden jaren tachtig in Sjors & Sjimmie verschenen.*
Celadon run 1: De ogen van Tracy Night (Arnoux/Klimos) Talent; 14,50/260; sk.
De dikke Vader & zoon (Van Straaten) De Harmonie; 34,95; sk. *Vuistdikke bloemlezing van Peter van Straatens klassieke strip.*
Fokke & Sukke 4: Zijn weer thuis (Van Tol/Reid/Geleynse) 17,95; sk.

Glamourissimo (Vande Wiele) De Plaatjesmaker; 7,95; sk. *Eerste boekje van een groot talent uit de Beeldstorm-stal.*
Goudvreter 1: De schat van Madre Dios (Cassini/Rocca) Talent; 14,50/260; sk.
De haas van Mars 3 en 4 (Parras/Cothias) Talent; 14,50/260; sk.
Het Hanze-virus (Matena/Nijman) Big Balloon; 9,95; sk. *Voorin deze strip een waslijst subsidiegevers die kennelijk pas over de brug komen als een strip educatief en voor kinderen is.*
Harde tijden (Cromheecke) De Plaatjesmaker; 7,95; sk. *Een éénpaginagrap opgerekt tot een minibookje, echt leuk kunnen we dat niet vinden.*
Hartenbloed 3: Het masker van Loki (Bailly/Mercier/Seiter) Talent; 14,50/260; sk.
Immondys 1: Voorbij het onmogelijke (Hulet) Glenat; 37,95; hk. *Geniale gekte van Daniel Hulet. Zie het interview in de vorige ZozoLala.*
Joran: Het kind van de beer (Degryse) Degryse; 21,95; sk. *Avontuur in de oertijd van Willy Degryse. Voor iedereen met heimwee naar Toenga.*
Killers 3: Chinook blues (Simon/Le Saec/Chauvel) Vinci; 16,50; sk.
Klaartje bij nacht 5 (Bernet/Trillo/Maicas) Safe Comics; 9,95/195; sk.

Kroniek der Guldensporenslag 1 t/m 4 (Verhaeghe/Matton) Talent; 27,50; hk. *Gek genoeg is deel 4 na drie delen kleur opeens in zwart-wit.*
Lunatiks 1: Sylvophobie (Roudaut/Chauvel) Vinci; 16,50; sk.
De metamorfose van Lucius (Manara) Arboris; 14,95; sk. *De nieuwe Manara verschijnt weer bij Arboris. Kennelijk was deze erotische bewerking van het klassieke verhaal De gouden ezel te pikant voor de Galatea-tak van het brave Standaard Strips.*
Papieren drama's (Pollmann/Diversen) Theaterfestival; 24,95; sk. *Leuk initiatief: strippublicist Joost Pollmann brengt een expositie over de relatie tussen strips en toneel, met als onderdeel daarvan deze stripbundel met prima korte stripbewerkingen van toneelstukken door o.a. Johan de Moor, Bart Schoof en Olivier Marboeuf.*
Peer de Plintkabouter: Heeft ballen (Van Broekhoven/Damen) Silvester; 12,95; sk. *Grappen met ballen van het duo van De collectionneur. Gaat vergezeld van oblong bloemlezing van lichtelijk briljant oud werk van Mark Retera.*
Scalp 1: Little boy (Wacquet/Toilet) Talent; 14,50/260; sk.
Sofaletta 4: De tranen van de Tsarina (Hé/Arnoux) Talent; 27,50; hk.
Jo Spier: Tekenaar van een tijdperk (Spier) 19,95; sk.
Storm - The Collection 1 (Lawrence/Lodewijk/Dunn) Don Lawrence Collection; 110,00; hk. *Eerste deel van nieuwe serie luxe herdrukken op groot formaat - voor wie de Storm-strips nóg een keer compleet in de kast wil hebben.*
Troll 3: Duizend en één problemen (Bois-commun/Sfar/Morvan) Talent; 27,50; hk.
Vortex 1 en 2 (Stan) Talent; 14,50/260; sk.
Yiu 1: In de hel (Diversen) Talent; 14,50/260; sk.

UNO MUNDO WERELDSTRIPS

In het buitenland verschijnen stapels prachtige strips die ons taalgebied amper bereiken. Kwaliteit kent echter geen grenzen. Daarom hieronder een selectie van de meest opvallende buitenlandse titels van de laatste twee maanden.

Tekstloos

The last lonely Saturday (Crane) Red Ink; $ 8.00; sk. *Een melancholieke kijk op de vrije zaterdag door Jordan Crane.*

Mind's eye (Kuper) NBM; $ 11.95; hk. *Elke pagina vier plaatjes op de voorkant en één visuele punchline op de achterkant. Heerlijk spitse vormexperimenten van Peter Kuper.*

The comix

Arm's length 1 (Price) Third Wind; $ 3.95; sk. *Het harde leven van een stand-up comedian volgens debutant Mark Price.*

The babysitter 1 (Ristaino) Slave Labor; $ 3.50; sk. *Eerste deel van eigenwijs propvolgetekend tweeluik over een gemotoriseerde oppas.*

Crumple (Cooper) Fantagraphics; $ 14.95; sk. *Nieuwe cultstrip van de maker van Suckle.*

Double happiness (Shiga Books) $ 4.95; sk. *De minimalistisch getekende ervaringen van en Amerikaan in San Francisco's Chinatown.*

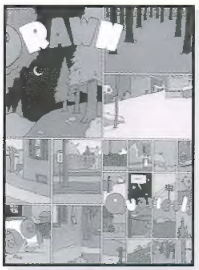

Drawn & Quarterly 3 (Diversen) Drawn & Quarterly; $ 24.95; sk. *Als altijd smaakvol en veelzijdig bewijst redacteur Chris Oliveiros na enige jaren afwezigheid met zijn bloemlezing nog steeds tot de absolute wereldtop te behoren. Strips van o.a. Blutch, Rabagliati en Chris Ware.*

Eiland 3 (Schalken/Van Dinther) Bries; 1 29,95; sk. *Een Hollands stripduo met internationale allure.*

Fortune and glory (Bendis) Oni Press; $ 14.95; sk. *Brian Michael Bendis' vlot geschreven portret van een stripmaker in de filmindustrie.*

Last day in Vietnam (Eisner) Dark Horse; $ 10,95; sk. *De stripveteraan en ex-militair Eisner omlijst zijn korte verhalen over Amerikaanse soldaten in Vietnam met oude nieuwsfoto's.*

Expo 2000 (Diversen) $ 6.95; sk. *Vuistdikke 'value for money' bundel met een bijna volledig overzicht van de jonge garde Amerikaanse en Franse underground-stripmakers.*

Lost faces (Beyer) Abmeier/Pipifax; $ 10.00; sk. *Mark Beyers Amy & Jordan strike again in deze exclusieve zeefdrukstrip.*

Monkey vs. robot (Kochalka) Top Shelf; $ 14.95; sk. *Natuur versus techniek door James Kochalka teruggebracht tot de essentie.*

Mother's heart (Valium) $ 20.00; sk. *Henriette Valium doet zijn manisch volgekriebelde ding op groot formaat.*

Murder me dead 1 (Lapham) El Capitán; $ 2.95; sk. *Thriller van de maker van Stray bullets.*

The Nimrod 5 (Trondheim) Fantagraphics; $ 2.95; sk. *Het ontstaan van de wereld hilarisch naverteld in kleine vierkantjes. Een van Lewis Trondheims allerleukste boeken nu in het Engels vertaald.*

Queen's day (Corman) $ 4.95; sk. *Koninginnedag door de ogen van een Amerikaanse. Debuut van Leela Corman.*

Safe area Gorazde (Sacco) Fantagraphics; $ 28.95; hk. *Joe Sacco's magistrale stripreportage over Gorazde werd lang vertraagd, maar is nu eindelijk verschenen (zie recensie ZozoLala 112).*

Secret comics Japan (Diversen) Cadence Books; $ 19.95; sk. *Een blik in de voor westerlingen moeilijk toegankelijke wereld van de Japanse undergroundstrip.*

Smack dab (Morse) Crazyfish; $ 8.50; sk. *Korte strips in diverse stijlen van de te weinig bekende vakman Scott Morse.*

Sock monkey: The adventures of (Millionaire) Dark Horse; $ 9.95; sk. *De bizarre avonturen van Tony Millionaires sokkenaapje.*

Strangeheaven: Brotherhood (Spencer Millidge) Abiogenesis Press; $ 14.95; sk. *Occult drama in provinciaal Engeland. 'Self publisher' Gary Spencer Millidge heeft een heel eigen fotorealistische stijl en begint steeds meer op de Britse Dave Sim te lijken.*

Surviving Saskatoon (Collier) Drawn & Quarterly; $ 3.50; sk. *Nieuwe stripdocumentaire van David Collier, dit keer over de gevangenschap van David Milgaard.*

Topsy Turvy (Kuper) Eye Press; $ 9.95; sk. *Korte satirische strips over de Amerikaanse politiek door Peter Kuper.*

Deutsche Neue Welle

Frass (Oesterle) Edition 52; DM 29,90; sk. *Uli Oesterle bewijst na zijn debuut Schläfenlappenphantasien nogmaals zijn talent met deze Ted McKeever-achtige kleurenstrip over vraatzucht.*

Ineinander 1 (Schwieger) info@eigen-heim.com; DM 5,90; sk. *Debutant Dirk Schwieger probeert dapper zijn eigen versie van McKeans Cages op papier te krijgen.*

Mabuse 1 en 2 (Kreitz) Carlsen; DM 7,90; sk. *Isabel Kreitz op de horrortoer.*

Tentakel 2 (Diversen) DM 19,80; sk. *Erg fraai vormgegeven bloemlezing met o.m. nieuwe korte strips van Thomas Gilke, Gerhard Schlegel en Ulf K.*

Les bandes dessinées

Auschwitz (Croci) Le Masque. *Pascal Croci laat ex-kampgevangenen de balans opmaken op de slagvelden van Bosnië.*

Personne ne connaît mon nom (Alagbé) Amok; FF 220.; sk. *Fernando Pessoa, Malcolm X en de mythische Portugees Sebastiao ontmoeten elkaar in deze conceptuele strip (vier boeken in één cassette).*

Suidafrikaner weelde

Die Foster-bende (Hattingh/Botes) Bitterkomix; 19,90; sk. *Thriller in broeierig Johannesburg door de prinsen van de Zuid-Afrikaner underground. Tegelijkertijd bracht het duo een nieuw nummer van Bitterkomix uit.*

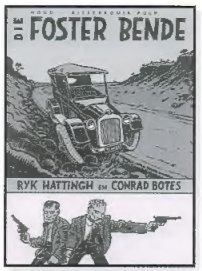

TEAM Rocket™

Team Rocket knalt eruit!

Verzamel, ruil en speel de nieuwe *Team Rocket*™ Pokémon™* cards.

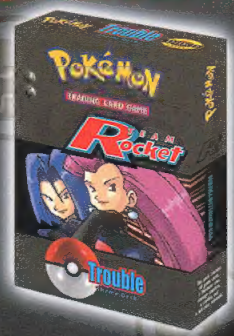

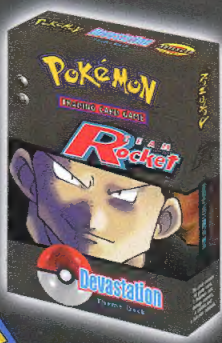

Voor méér info, contacteer de klantenservice van PS Games op: tel. 0492 538487

Pokémon™*

RUILKAARTSPEL

PS GAMES

©® 1995, 1996 and 1998 Nintendo, Creatures, GAMEFREAK. Pokémon, Team Rocket and the official Nintendo, WIZARDS OF THE COAST is a registered trademark of Wizards of the Coast Inc. ,2000 Wizards of the Coast, Inc.